

VHZ VAN HOREN ZEGGEN

- *Begeleidingsaanbod voor ouders van dove kinderen*
- *Interview Johan Wesemann*
- *Hoorplatform van start gegaan*

1

jaargang 48 | februari 2007

Koninklijke
Effatha Guyot Groep

4 NIEUWS

Viataal en Kegg hebben hun afdelingen Research, Development en Innovatie samengevoegd en verzelfstandigd in een aparte organisatie: Pontem

6 REPORTAGE

Ter gelegenheid van de oprichting van het Hoorplatform werd een symposium gehouden voor iedereen die betrokken is bij wetenschappelijk onderzoek op het gebied van het gehoor

8 INTERVIEW

Johan Wesemann constateert een grote kloof tussen de competenties van dove jongeren en de hoge eisen die de arbeidsmarkt stelt. Hij pleit voor meer empowerment. Onderwijs moet hierin een belangrijke rol spelen

10 ARTIKEL

Heleen van der Stege e.a. over het project Draagzak. In dit artikel wordt de ontwikkeling van een set aan producten voor ouders en hun dove of ernstig slechthorende baby beschreven. In een artikel van Jacobien Geuze wordt één van deze producten, 'Gebaar met je baby' – uitgegeven door het Nederlands Gebarent centrum – nader belicht.

TEN GELEIDE

De 48ste jaargang van Van Horen Zeggen is met dit nummer gestart. De derde jaargang in fullcolour. In de loop van dit jaar zullen we de huidige vormgeving en inhoud evalueren. Indien dat nodig of gewenst is, zal de 49ste jaargang verder aangepast worden om het voor u als lezer nog aantrekkelijker te maken.

De redactie heeft er in dit nummer voor gekozen om twee artikelen bij elkaar te plaatsen die betrekking hebben op heel jonge kinderen. Een artikel over het project 'Draagzak' en over het nieuwe NGc product 'Gebaar met je baby'. Aandacht voor het heel jonge kind met gehoorproblemen is tegenwoordig mogelijk, maar vooral ook nodig als gevolg van de neonatale gehoorscreening. Verschillende gezinsbegeleidingsdiensten spelen in op de behoefte van ouders om direct na de diagnose handelingsadviezen te krijgen. Het NGc heeft in het kader hiervan speciaal voor ouders met een dove of slechthorende baby een gebarencursus ontwikkeld.

Een heel andere categorie is de groep dove jongeren en jongvolwassenen die de arbeidsmarkt op gaan. Johan Weseman heeft onderzoek gedaan naar de benodigde en aanwezige competenties bij deze jongeren. In het interview met hem laat hij weten dat er voor de leraren en begeleiders nog veel werk aan de winkel is!

Verder in dit nummer aandacht voor onderzoek: op 1 december 2006 is het Hoorplatform opgericht en op 2 februari jongstleden is de gezamenlijke Research, development & expertise stichting van Viataal en KEGG van start gegaan.

De redactie wenst u weer een leerzame jaargang toe.

*Marjan Bruins
hoofdredacteur*

EN VERDER

PAGINA 4

NIEUWS

Oratie Ad Snik als bijzonder hoogleraar audiologie Koninklijke Effatha Guyot Groep en Viataal richten gezamenlijk onderzoekscentrum op
5 Jaar Cochleaire implantaties in Rotterdam
Annemieke Voor in 't Holt wint de Stichting Hermen J. Jacobsprijs 2007

PAGINA 6

REPORTAGE

Hoorplatform 'Gehoor in Onderzoek' van start met een symposium

PAGINA 8

INTERVIEW

Johan Wesemann pleit voor meer empowerment dove jongeren

PAGINA 10

ARTIKELN

Heleen van der Stege, e.a.: Project 'Draagzak'
Jacobien Geuze: Gebaar met je baby

PAGINA 18

GESIGNALEERD AGENDA

PAGINA 19

GESIGNALEERD COLUMN

PAGINA 20

BINNENLANDSE TIJDSCHRIFTEN BUITENLANDSE TIJDSCHRIFTEN

PAGINA 21

ORGANISATIENIEUWS VAN DE BESTUREN FENAC EN SIMÉA COLOFON

PAGINA 22

ADRESLIJST AANGESLOTEN ORGANISATIES

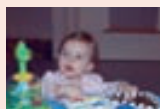

Foto omslag: Harry Op den Kamp

Koninklijke Effatha Guyot Groep en Viataal richten gezamenlijk onderzoekscentrum op

Viataal en Kegg hebben hun afdelingen Research, Development en Innovatie samengevoegd en verzelfstandigd in een aparte organisatie. Op 12 oktober 2006 vond de statutaire oprichting hiervan plaats. Onderzoekersmedewerkers die werkzaam waren binnen de voormalige RD&I-functies van Viataal en KEGG zijn overgestapt naar het nieuwe RD&I-centrum. RD&I zal gehuisvest worden in de directe omgeving van de Radboud Universiteit Nijmegen. Dit nieuwe onderzoekscentrum is vooral gericht op praktijkonderzoek en product/dienstontwikkeling met betrekking tot de zorg en onderwijs binnen de sector auditieve en/of communicatieve beperkingen. Projecten

worden in eerste instantie uitgevoerd in opdracht van primaire praktijkpartijen bij Viataal en KEGG. RD&I streeft daarnaast naar strategische samenwerking en netwerkvorming met andere RD&I instellingen en universitaire vakgroepen.

Op 2 februari is de start van dit nieuwe centrum kracht bijgezet door middel van het openingssymposium 'Brug in Zicht'. Dit symposium vond plaats in 'de Vereniging' te Nijmegen. Op dit symposium spraken de

heer dr. Martin Schuurman, Kalliope Consult, over "kennismanagement in de zorg"; de heer dr. Luc Stevens, "kennismanagement in het onderwijs"; de heer prof. dr. Huib de Ridder, "technologie in de zorg". Ook zijn er 3 RD&I onderzoeksprojecten gepresenteerd. De naam van de nieuwe stichting is "Pontem". Deze naam is afgeleid van de zegswijze "pontem facere", dat "een brug slaan" betekent.

JOHN VAN DAAL

Oratie Ad Snik als bijzonder hoogleraar audiologie

Op vrijdag 12 januari sprak **prof. dr. ir. Ad Snik** (Goirle, 1951) zijn inaugurale rede 'Slechthorendheid in het hightech tijdperk' uit bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Audiologie. De leerstoel is ondergebracht bij de afdeling Keel-, Neus- en Oorheelkunde en ingesteld door Stichting Viataal. Ad Snik is sinds 1989 als audioloog en wetenschappelijk onderzoeker verbonden aan de afdeling KNO en sinds 2000 hoofd van het Audiologisch Centrum Nijmegen. In zijn rede stond Ad Snik stil bij het feit dat er in de hedendaagse maatschappij zeer hoge eisen gesteld worden aan com-

municatie en dus ook aan een goed gehoor. Slechthorendheid en zeker doofheid, maakt ons invalide. Hoorhulpmiddelen kunnen de mate van invaliditeit (flink) verminderen. Recente technologische innovaties in hoorhulpmiddelen, gebaseerd op ontwikkelingen in de micro-elektronica en biomaterialen hebben nieuwe mogelijkheden gebracht voor patiënten voor wie voorheen geen goede revalidatie mogelijk was. De nieuwe technieken betreffen akoestisch horen (digitale hoorapparaten die beter in te stellen zijn en middenoorimplantaten), elektrisch horen (cochleaire implantaten en brainstem-implantaten) en beengleiding (BAHA-hoortoestel en wederom de middenoorimplantaten). Ten aanzien van cochleaire implantaten heeft Ad Snik, vanuit zijn werkzaamheden als onderzoeker binnen de Radboud universiteit Nijmegen, al veel onderzoek gedaan. De resultaten ten aanzien van bijvoorbeeld het hoge percentage spraakverstaan pleiten ervoor om in de toekomst niet alleen bij dove, maar ook bij ernstig slechthorenden een cochleair implantaat te verkiezen boven een akoestisch gehoorapparaat.

Het middenoorimplantaat is één van de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van hoortoestellen. Het heeft een inwendig en een uitwendig gedeelte. Het uitwendige deel, een klein doosje achter de oorschelp, vangt geluidsgolven op en zet die om in een elektrisch signaal. Het inwendige deel, dat in het middenoor is aangebracht, zet dit signaal om en brengt de gehoorbeentjes in trilling. Deze trillingen worden ervaren als geluid. Het middenoorimplantaat biedt een uitkomst bij mensen waarbij, door chronische ontstekingen, het middenoor onbruikbaar is geworden en ook bij mensen die allergisch zijn voor de inbreng van materialen in de gehoorgang, bijvoorbeeld vanwege eczeem. Aan het einde van zijn oratie liet Ad Snik zich kritisch uit over het feit dat het middenoorimplantaat in 2003 al tot de reguliere geneeskunde is toegelaten, maar niet kan worden voorgeschreven en toegepast omdat de Zorgautoriteit nog steeds geen tarief voor het apparaat heeft vastgesteld.

JOHN VAN DAAL

5 jaar Cochleaire Implantatie in Rotterdam

Sinds in 2001 het eerste kind geïmplantieerd werd door het Cochleaire Implantatieteam Rotterdam – een samenwerking van de Koninklijke Auris Groep en Erasmus MC – is er veel veranderd. Dat bleek tijdens het symposium dat op 8 december jl. in Rotterdam gehouden werd. De sprekers, voor het grootste deel leden van het CIR, waren afkomstig uit diverse disciplines. De deelnemers kwamen uit de medische sector, het onderwijs en de zorg. Het onderwerp CI werd vanuit diverse – praktische – invalshoeken belicht. Dr. Hans Verschuure, hoofd Audiologisch Centrum Erasmus MC, benadrukte in zijn lezing het grote belang van zo snel mogelijk implanteren na diagnosticering van de doofheid: hoe jonger (of: hoe sneller na het ontstaan van de doofheid) geïmplantieerd, des te beter de uiteindelijke resultaten. Dr. Hans Hoeve, KNO-arts Erasmus MC Sophia, sprak over het plaatsen van een CI bij kinderen. Hij maakte duidelijk dat meningitis niet alleen een oorzaak kan zijn van doofheid, maar dat plaatsing van een CI ook meningitis kan veroorzaken (doven met CI 16x meer kans dan horenden). Na meningitis treedt vaak (>50%) verbening van het slakkenhuis op. Het plaatsen van een CI wordt dan problematisch of onmogelijk; ook een argument voor snelle interventie. Prof. Dr.R. Laszig, medisch directeur Universitaire KNO-kliniek Freiburg, deed verslag van zijn ervaringen met toepassingen van Auditory Brainstem Implants (ABI's), waarbij de elektrode direct contact maakt met de hersenstam. Een mogelijke oplossing als plaatsing van een CI niet mogelijk of zinvol is, bijvoorbeeld bij een verbeend slakkenhuis of niet-adequaat functionerende gehoorzenuw. Er zijn concrete plannen om ook in Rotterdam ABI's te gaan plaatsen. Dr. Connie Fortgens, linguïst Koninklijke Auris Groep, gaf als voorlopige conclusie van haar onderzoek onder dove leerlingen van de

Rotterdamse Polanoschool, dat de spraaktaalontwikkeling en het leesproces bij de meeste kinderen met CI beter verlopen dan bij de meeste kinderen zonder CI, maar achterlopen bij die van horenden. Zij benadrukte voorts het belang van een tweetalig taalaanbod, ook bij kinderen met CI. Renate van de Ende, logopedist bij de Koninklijke Auris Groep, pleitte voor onderzoek naar de geldigheid van de – verschui-

vende – criteria voor plaatsing van een CI. Ook belichtte zij het huidige revalidatieprogramma van CI gebruikers. Een van die gebruikers, de heer P. Sandberg, gaf in een vraaggesprek een genuanceerd beeld van zijn ervaringen.

Voor meer informatie cir@auris.nl of tel 010-4367373

CORA BLAD

Annemieke Voor in 't Holt wint de Stichting Hermen J. Jacobsprijs 2007

De Stichting Hermen J. Jacobs heeft tot doel "Het stimuleren en materieel en immaterieel ondersteunen van ontwikkelingen ten dienste van de kwaliteitsverhoging van het (voortgezet) speciaal onderwijs in Nederland."

Dit jaar stond de prijsvraag in het teken van onderzoek. "Menig leerkracht slaakt wel de verzuchting "Als ik toch eens tijd had, en ruimte en geld... dan zou ik willen onderzoeken hoe... wat... waarom..." Leraren zijn uitgenodigd hun wensen hieromtrent kenbaar te maken en de prijs bestaat uit de mogelijkheid het onderzoek uit te (laten) voeren.

De wens van Annemieke Voor in 't Holt van de Prof.H.Burgerschool te Amsterdam betreft slechthorende leerlingen die het reguliere basisonderwijs bezoeken. Ze wil een observatie-instrument ontwikkelen waarmee leraren en begeleiders beter kun-

nen zien hoe het werkelijk gaat met deze leerlingen: begrijpen ze echt wat er om hen heen gebeurt, kunnen ze meedoen met grapjes, hebben ze echte contacten op school?

De jury, die bestaat uit het bestuur van de Stichting Hermen J. Jacobsfonds, is het er unaniem over eens, dat de inzending van Annemieke Voor in 't Holt in aanmerking komt voor de prijs. Zij wil onderzoek (laten) doen ten behoeve van een belangrijke groep: slechthorende leerlingen in een reguliere setting. De beschrijving van de onderzoeksopzet voldoet aan alle criteria als onder meer overdraagbaarheid, haalbaarheid en authenticiteit. De opzet en plannen tot onderzoek zien er professioneel uit en tegelijkertijd vol idealisme.

Hoorplatform 'gehoor in onderzoek'

Op 1 december 2006 werd in Zeist het Hoorplatform opgericht. Het Hoorplatform is een ontmoetingsplaats voor mensen met een gehoorbeperking en professionals uit de zorg, het onderwijs en het onderzoek. Ter gelegenheid van de oprichting van het platform werd een symposium gehouden voor iedereen die betrokken is bij wetenschappelijk onderzoek op het gebied van het gehoor. Van Horen Zeggen doet verslag.

Platform voor wetenschappelijk onderzoek

Hans de Wit-Fleer presenteert op het symposium met trots de brochure 'Gehoor in onderzoek 2006', waarin 124 lopende wetenschappelijke onderzoeksprojecten staan beschreven. "Deze onderzoeken vinden voornamelijk plaats op de audiologische afdelingen van Universitaire Medische Centra, maar ook bijvoorbeeld bij organisaties als de Koninklijke Effatha Guyot Groep, de Koninklijke Auris Groep en Viitaal." Het uitgeven van de jaarlijkse brochure met de lopende onderzoeken is naast een jaarlijks symposium, waar onderzoek gepresenteerd kan worden, één van de doelstellingen van het platform.

Het bleek overigens niet gemakkelijk om politiek gehoor te krijgen voor wetenschappelijk gehooronderzoek. Volgens Prof. Harry Rooijmans, oud voorzitter van de Raad voor Gezondheidsonderzoek, heeft het ruim drie jaar geduurd voordat het voorstel tot oprichting van het Hoorplatform daadwerkelijk uitgevoerd kon worden.

Patiënten krijgen gehoor

De patiëntenorganisatie NVVS is blij met het Hoorplatform, en vooral blij met de kans om meer inspraak te krijgen in de onderwerpen van wetenschappelijk onderzoek. Namens de NVVS spreekt

drs. Joop Beelen. Als voornaamste onderwerp voor de wetenschap noemt Beelen de behoefte aan sociaal-maatschappelijk onderzoek: "Vragen over de emotionele ontwikkeling van CI-kinderen ('hoeveel vriendjes heeft een kind met CI?') leven nu veel meer dan de auditieve en cognitieve ontwikkeling van deze kinderen." Beelen noemt een aantal keren de term 'empowerment'. "De patiënten van tegen-

woordig moeten zelf de gereedschappen krijgen om de kwaliteit van hun leven te verbeteren."

Kwaliteit van leven

"De kwaliteit van leven is een subjectief fenomeen, maar wel objectief meetbaar", beweert dr. Erik Verrips. Hij werkt bij TNO op de afdeling 'Kwaliteit van Leven'. "Dit aspect is belangrijker geworden. Vroeger werd de effectiviteit van behandeling vaak afgemeten aan sterftecijfers. Tegenwoordig blijven mensen langer leven, zijn er meer chronische ziektes en geldt kwaliteit van leven als een steeds belangrijker maat." Verrips laat een aantal meetinstrumenten zien, waarmee kwaliteit van leven gemeten kan worden, bijvoorbeeld in gewonnen levensjaren. "Op het gebied van gehoor wordt met de Health Utilities Index bijvoorbeeld gemeten dat Canadezen bereid zijn om vier levensjaren 'in te leveren' als ze zouden weten dat ze tien levensjaren doof zouden moeten doorbrengen."

Wetenschappelijke uitdagingen

Prof. Wout Dreschler (AMC Amsterdam) vindt het opvallend dat slechthorenden zo weinig gebruik maken van hoorapparatuur. "Er zijn naar schatting 1,2 tot 1,6 miljoen mensen met auditieve problemen, waarvan slechts een derde gebruik maakt van hoortoestellen. En dit alles ondanks de verbeterde technologie en het groeiende begrip van de maatschappij. Het spraakverstaan in rumoerige situaties kan tegenwoordig redelijk geoptimaliseerd worden door ruisonderdrukking en het gebruik van verschillende luisterprogramma's." Naar zijn idee liggen de uitdagingen op het gebied van onder andere een betere koppeling van hoortoestellen aan randapparatuur, zoals mobiele telefoons. Ook wordt er gewerkt aan trainbare hoortoestellen, die leren zich aan te passen aan de verschillende luistersituaties van de individuele gebruiker. "Met name de laatste ontwikkeling geeft de patiënt de regie in handen," volgens Dreschler, waardoor de al eerder genoemde 'empowerment' een grotere rol krijgt.

"Op het gebied van tinnitus is veel onderzoek te bedenken", betoogt vervolgens Prof. Pim van Dijk (UMC Groningen). Hij zet een aantal audiologische uitdagingen op een rij. Onderwerpen als presbycusis, ototoxiciteit en tinnitus passeren daarbij de revue. "Zowel oorzaak, diagnostiek als revalidatie zijn bij tinnitus onderwerp van onderzoek. Ook nieuwe gezichtspunten, zoals een experimentele behandeling waarbij psychosociale begeleiding in combinatie met bewegingstherapie kunnen worden

Mr. Thom de Graaf, dagvoorzitter en voorzitter van de Nationale Hoorstichting

John Voermans

' van start met een symposium

Hans de Wit-Fleer en Prof. Harry Rooijmans presenteren de brochure 'Gehoort in onderzoek 2006'

geëvalueerd." Met name in het onderzoek naar oorzaken van gehoorstoornissen ziet van Dijk grote wetenschappelijke uitdagingen.

De oorheekkundige uitdagingen van prof. Johan Frijs (LUMC, Leiden) betreffen de chirurgische hoorrevalidatie zoals bij cochleaire implantaties (CI). "De resultaten van CI zijn steeds beter voorspelbaar, met name wat betreft het spraakverstaan met een CI in akoestisch gunstige situaties," geeft hij aan. "In rumoerige situaties of bij het luisteren naar muziek zijn de resultaten echter nog steeds slecht te noemen. Chirurgisch gezien zouden een betere plaatsing van de elektrode in het slakkenhuis en plaatsing van een tweede CI (bilaterale CI-aanpassing) verbetering kunnen geven."

Tijd is geld

Voor financiering van gehooronderzoek bestaan beperkte mogelijkheden. Op dit moment worden 23 gehoorprojecten gefinancierd door ZonMw, instituut voor gezondheidsonderzoek en zorginnovatie. Deze projecten passen allemaal in de door de overheid opgestelde programma's. "Er zijn met name financieringsmogelijkheden op het gebied van preventie en doelmatigheidsonderzoek", vertelt drs. Henk Smid, directeur van ZonMw. "ZonMw hecht belang aan de onderzoeksfases die volgen op toegepast wetenschappelijk onderzoek, namelijk proefimplementaties en landelijke implementatieprojecten. Daarnaast

is fundamenteel wetenschappelijk onderzoek nog steeds van het grootste belang. Onderzoekers moeten zeker niet vergeten om de krachten te bundelen en als één front naar politiek Den Haag te stappen."

Onderzoek doen kost geld, maar ook tijd. Voor klinische beslissingen kunnen we tijd en geld besparen door gebruik te maken van resultaten uit eerder gedaan onderzoek ('evidence'). Om onderzoeken beter toegankelijk te maken voor klinici is de Cochrane Collaboration opgericht. Dr. Rob Scholten legt namens het Dutch Cochrane Centre uit wat evidence-based medicine inhoudt. "Als je evidence-based handelt, dan ben je je bewust van het beschikbare bewijs en ook van de waarde van dit bewijs. In het

ideale geval beschikt de deskundige (bijv. een audioloog of een arts) over een snelle toegang tot systematische reviews en richtlijnen over de effectiviteit van een bepaalde behandeling. Zo is bijvoorbeeld al veel bekend over de effectiviteit van de verschillende behandelingen van middenoorontstekingen." Scholten benadrukt wel, dat de toepassing van de 'evidence' wel met verstand dient te gebeuren: "In de meeste gevallen moeten de wetenschappelijke bewijzen afgewogen worden tegen de individuele karakteristieken en mogelijkheden van de patiënt."

Relevantie

Het symposium was interessant voor iedereen die zich professioneel bezighoudt met het gehooronderzoek en streeft naar een verbetering van de maatschappelijke relevantie van dit onderzoek. Het op 1 december opgerichte Hoorplatform voorziet in die functie door het organiseren van dit en volgende symposia en het publiceren van een jaarlijks overzicht van onderzoek. In zijn slotwoord refereerde mr. Thom de Graaf, dagvoorzitter en voorzitter van de Nationale Hoorstichting hieraan.

De brochure 'Gehoort in onderzoek 2006' is te raadplegen via www.hoorplatform.nl

KARIN NEUJENHUIS

Vorig jaar presenteerde Johan Wesemann de resultaten van zijn onderzoek naar de positie van dove jongeren op de arbeidsmarkt. Zijn conclusies liegen er niet om. Hij constateert een grote kloof tussen de competenties van dove jongeren en de hoge eisen die de arbeidsmarkt stelt. Hij pleit voor meer empowerment. Onderwijs moet hierin een belangrijke rol spelen.

Johan Wesemann pleit voor **meer empowerment dove jongeren**

In 2006 sloot Johan Wesemann zijn master-opleiding aan de Universiteit Utrecht af met een rapport over de positie van dove jongeren op de arbeidsmarkt. Met zijn onderzoek wilde hij inzichtelijk maken wat zich afspeelt in het veld van dove scholieren en schoolverlaters op weg naar het regulier vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt.

Johan Wesemann sprak in Haren met tal van jongeren en medewerkers van de Guyotschool voor VSO, de afdeling Ambulante Begeleiding en Bureau Arbeid. Hij concludeert uit de interviews dat veel dove jongeren niet goed op de hoogte zijn wat hen in de samenleving, en met name op de werkplek, te wachten staat. Hij vindt dat jongeren beter toegerust moeten worden op weg naar de arbeidsmarkt. "Mijn onderzoek is met name gericht op de houding van dove jongeren ten opzichte van de samenleving waarin ze straks, na hun schooltijd, verder moeten. Ik heb me niet zozeer gericht op hun cognitieve ontwikkeling. Het ging me meer om hun sociaal-emotionele vaardigheden. Wat dit betreft ben ik erg geschrokken."

Onzelfstandig

Dove jongeren gaan de arbeidsmarkt meestal op met weinig informatie over de snel veranderende maatschappij. "De samenleving wordt steeds complexer en er moet veel gecommuniceerd worden. Organisaties worden platter, werknemers krijgen meer verantwoordelijkheid dan vroeger, er zijn veel meer overlegvormen en kennis verouderd snel. De arbeidsmarkt ziet er heel anders uit dan vroeger. Mijn grote zorg is dat dove jongeren niet kunnen anticiperen op al deze ontwikkelingen." Na een korte pauze

Johan Wesemann: 'Het onderwijs moet erop gericht zijn om jongeren zoveel bagage mee te geven dat ze zich kunnen redden, maar waar zijn de criteria om dit te meten.'

DOVENCULTUUR MOET ALS SPRINGPLANK DIENEN VOOR INTEGRATIE

vervolgt hij: "En wat denken de jongeren: Ach, ze houden wel rekening met mijn handicap. "Niet dus", gebaart Wesemann heftig. "Je zult het zelf moeten doen en je niet passief en afhankelijk moeten opstellen."

Over de oorzaak van de passieve, onzelfstandige houding van veel jonge dove mensen laat Wesemann geen twijfel bestaan. 'Dit heeft voor een belangrijk deel te maken met structuur van de opleidingen. Scholen besteden weinig aandacht aan de door hem gesignaleerde knelpunten. Verontwaardigd: "Jongeren worden na hun schooltijd niet gevolgd. Ze moeten toch toetsen of er goed onderwijs is gegeven. Kijk", en hij pakt de missie van een opleiding erbij. "Je wilt toch weten of je je missie gerealiseerd hebt. Maar er is niet één case-studie waaruit blijkt of ze die dingen geleerd hebben op school die ze nodig hebben. Het onderwijs moet erop gericht zijn om jongeren zoveel bagage mee te geven dat ze zich kunnen redden, maar waar zijn de criteria om dit te meten", vraagt hij zich af.

Samenwerken

De onderzoeker constateert dat dove jongeren thuis en op school veel begeleiding krijgen. Ze groeien op in een veilige omgeving. "Ik mis echter de aansluiting tussen theorie en praktijk." In zijn rapport is te lezen dat met name de Ambulante Begeleiding en Bureau Arbeid veel praktijkervaringen hebben met schoolverlaters in het regulier voortgezet onderwijs en op de arbeidsmarkt. Deze ervaringen zijn nauwelijks op gestructureerde wijze bespreekbaar gemaakt. Ze worden niet gebruikt als voorbeelden. "Een van mijn aanbevelingen is dan ook om meer aandacht hieraan te besteden en de dovencultuur hoger op het onderwijsprogramma te zetten, jongeren meer vaardigheden aan te leren en meer ruimte te nemen om te leren van casussen die er in overvloed zijn. Deze ervaringsgegevens moeten worden gecatalogiseerd en kunnen helpen bij het ontwikkelen van een competentie-model. Dit vraagt een en ander van de scholen, ambulante begeleiding en organisaties die zich met integratie op de arbeidsmarkt bezighouden."

Uit het onderzoek blijkt ook dat deze te weinig samenwerken. Wesemann: "Er moet een vorm gevonden worden waarbij professionals elkaar

kunnen ontmoeten om kennis en ervaring uit te wisselen en waar op basis van casussen voorwaardenscheppende mogelijkheden gecreëerd worden om de empowerment

van dove leerlingen te vergroten. Het gaat hierbij niet alleen om het bespreekbaar maken van casussen, maar ook om het zoeken naar en het ontwikkelen van een onderwijsprogramma waarbij sociale competenties een duidelijke plaats krijgen."

Empowerment

Als rode draad door het onderzoeksrapport loopt empowerment. Het onderzoek toont aan dat dove jongeren nauwelijks inzicht hebben in wat de maatschappij van hen vraagt. Wesemann schrijft: "Zolang dove mensen zich klein houden, met hun doofheid als excuus, verandert er niets. Doven moeten dus af van deze typische Calimero-houding." Hij licht toe: "Ik vind dat jongeren zich bewust moeten worden van hun eigen kunnen en zelfstandiger de maatschappij in moeten treden. Hierbij kunnen dove mensen die zich bewezen hebben op de arbeidsmarkt als voorbeeld dienen. Hoe hebben deze mensen een plaats in de horende wereld veroverd en hoe weten ze zich in bijvoorbeeld het bedrijfsleven te redden met hun communicatieproblemen." Wesemann waarschuwt dat het hierbij niet gaat om het leren zelfstandig wonen en koken. "Integendeel, het gaat erom dat we ze leren vanuit hun beperkingen voldoende creativiteit te ontwikkelen voor de ontdekkingsreis in de horende wereld op basis van eigen kracht en zelfvertrouwen, waarbij we ze ook leren hun eigen verantwoordelijkheid niet uit de weg te gaan."

Aanpassen onderwijs

Om dit te bereiken moet het onderwijs nadenken over haar onderwijsdoelstellingen. Voldoen ze nog aan deze tijd? Het onderwijs kan door middel van een competentie-model hieraan veel bijdragen. Het gaat in dit verband met name om het aanleren van sociale vaardigheden in omgang met horenden, en hoe dove mensen vanuit hun beperkingen positieve invloed naar de horende wereld kunnen uitoefenen. "Het onderwijs moet dit als uitgangspunt nemen. Zij moeten vanuit het perspectief van de dovencultuur de samenleving benaderen. Ik bedoel hiermee dat deze cultuur als springplank dient om te integreren. Het gaat er dan niet om dat doven zich aanpassen, maar dat ze hun eigen kunnen ontwikkelen en met deze capaciteiten hun weg vinden."

Dit vraagt volgens de onderzoeker een en ander van de horende professionals. Naar zijn mening weten ze te weinig hoe doven naar de maatschappij kijken en welke verwachtingen zij hebben. "Ik vind dat zij zich hierin beter moeten gaan verdiepen anders ben je niet in staat de leerlingen voldoende bagage mee te geven."

PETER VAN VEEN

Project 'Draagzak'

Nieuw begeleidingsaanbod voor ouders van baby's met een ernstig gehoorverlies na neonatale gehoorscreening

Nu het technisch mogelijk is om neonatale gehoorscreening toe te passen bij pasgeborenen, is de vraag ontstaan naar een passend (gezins-)begeleidingsaanbod als de diagnose 'ernstig gehoorverlies' op zo jonge leeftijd gesteld is. In dit artikel wordt de ontwikkeling van een set aan producten voor ouders en hun dove of ernstig slechthorende baby beschreven. Elders in deze VHZ-uitgave wordt één van deze producten, 'Gebaar met je baby' - uitgegeven door het Nederlands Gebarent centrum - nader belicht.

HELEEN VAN DER STEGE, ELINE RIKKEN, JEANNE BERKELMANS,
MONIQUE NIEUWMANS, JOS MEIJS, HARRIE TIBOSCH

Veranderingen voor de gezinsbegeleiding

Wat is nodig om ouders van een zeer jong kind met een gehoorverlies te begeleiden? De invoering van de neonatale gehoorscreening sinds 2002 is van groot belang geweest voor het werkveld van de begeleiding van gezinnen met jonge kinderen met een gehoorverlies. De diagnose 'ernstig gehoorverlies' kan al gesteld worden als het kind een paar maanden oud is; voorheen was dit gemiddeld bij anderhalf jaar. Hierdoor moeten diagnostiek,

diensten. De vroege diagnose is voor ouders moeilijk omdat zij zich er nog niet bewust van kunnen zijn dat het kind niet goed hoort. De boodschap over het ernstige gehoorverlies komt dan ook erg onverwacht.

Project 'Draagzak'

In het project 'Draagzak' is een aanzet gegeven het begeleidingsaanbod aan te passen aan de nieuwe doelgroep. Daartoe is onderzocht wat ouders en hulpverleners belangrijk vinden in het zorgaanbod. Mede op basis van gegevens uit dit onderzoek is nieuw aanbod ontwikkeld en beschreven vanuit twee gezinsbegeleidingsdiensten (Stichting Gezinsbegeleiding Amsterdam en de Gezinsbegeleidingsdienst van Viataal) en de onderzoeksafdelingen van de NSDSK en van Viataal. Bovendien is tijdens de uitvoering van het project met andere betrokkenen samengewerkt zoals collega-gezinsbegeleidingsdiensten, ouderverenigingen en audiologische centra. Het eindresultaat is een beschrijving van een aantal nieuwe zorgproducten en een overzicht van de wensen van ouders en hulpverleners.

Opsporen wat belangrijk is in de zorg

De zorg voor ouders met kinderen met een ernstig gehoorverlies tot anderhalf jaar is nieuw. Het is dus van

ouders met een baby hebben behoefte aan andersoortige adviezen dan ouders met een peuter

behandeling en begeleiding eerder worden ingezet dan voorheen. Voor audiologische centra vergt babydiagnostiek aanpassingen in de werkwijze, materialen, faciliteiten en benadering van ouders. Voor de gezinsbegeleidingsdiensten moeten aangepaste begeleidingsvormen worden ontwikkeld die goed aansluiten bij de behoeften en vragen van de ouders van deze zeer jonge kinderen. Ouders met een baby hebben behoefte aan andersoortige adviezen, informatie en cursussen, dan ouders met een peuter. In deze bijdrage richten we ons op het aanbod van de gezinsbegeleidings-

belang om te weten wat ouders en hulpverleners belangrijk vinden in de zorg in deze periode. In de eerste fase van het project is een inventarisatie gemaakt van het zorgaanbod. Vervolgens is een wensonderzoek bij ouders en hulpverleners uitgevoerd. De belangrijkste vraag in dit onderzoek was: Wat is in de begeleiding belangrijk voor ouders met een jong kind met een ernstig gehoorverlies?

Onderzoeksgroep

Voor dit wensonderzoek zijn 20 ouders ondervraagd. Deze ouders hebben allen een kind met een ernstige gehoorbeperking die met de neonatale gehoorscreening is ontdekt. De kinderen hebben geen meervoudige handicaps. De leeftijden van de kinderen liggen tussen de anderhalve maand en de 36 maanden. Aan ouders met een kind ouder dan anderhalf jaar is gevraagd om terug te kijken op de eerste tijd. Tevens zijn 19 hulpverleners ondervraagd volgens dezelfde methode. De ouders en hulpverleners zijn verkregen via de gezinsbegeleidingsdiensten van Viataal, Stichting Gezinsbegeleiding Amsterdam, gezinsbegeleiding Zuidoost Nederland, locatie Nijmegen en Zoetermeer.

Methode

Aan ouders en hulpverleners is gevraagd wat zij belangrijk vinden in het zorgaanbod door middel van een Q-sort methode. De Q-sort is een reeds lang bestaande techniek ontwikkeld door Stephenson (1936) en veel toegepast op gebieden in de communicatie, marketing, politiek en gezondheidszorg (Brown, 1996, 2000). De Q-sort is een manier om uitspraken of kenmerken door één of meerdere personen te laten ordenen in volgorde van belangrijkheid. De resultaten kunnen objectief geanalyseerd worden. Om een lijst van onderwerpen geschikt voor de Q-sort te kunnen samenstellen is in de werkgroep een inventarisatie gemaakt van bestaand en nieuw aanbod rond de zorg voor het kind met een gehoorverlies en zijn of haar ouders. Deze zorgproducten zijn bondig beschreven op 69 losse kaartjes die aan ouders en hulpverleners voorgelegd zijn om te ordenen in volgorde van belangrijkheid. Op elk kaartje staat een onderdeel van het zorgaanbod zoals: 'gebarentaalcursus' of 'leren communiceren met mijn kind'. Ouders is gevraagd wat zij belangrijk vinden in de

gezinsbegeleiding voor hun kind in de eerste anderhalf jaar. Ouders van wie het kind inmiddels ouder was dan anderhalf is gevraagd te reageren op basis van hun ervaringen in die eerste periode.

Wat is belangrijk voor ouders en hulpverleners?

Uit de Q-sort blijkt dat ouders het belangrijk vinden om meteen actie te ondernemen. De volgende items worden belangrijk gevonden: gebarentaallessen, een hoortoestel, gesprekken met de arts of audioloog en leren contact te maken met hun kind. Daarnaast willen ouders graag zelf bepalen wat er met hun kind gebeurt en overzicht houden over wat er met hun kind gebeurt. Hulpverleners vinden actie ondernemen en controle voor ouders ook belangrijk maar vinden het daarnaast van belang dat ouders de tijd krijgen om zaken te verwerken en dat ouders kunnen praten over dit verdriet.

HULPVERLENERS VINDEN HULP BIJ VERWERKING VAN VERDRIET BELANGRIJKER DAN OUDERS

Visie van ouders en hulpverleners vergeleken

Om de globale ideeën van ouders en hulpverleners te vergelijken zijn de items van de Q-sort geclusterd. Tabel 1 geeft een overzicht van de visie van ouders en hulpverleners op deze onderwerpen. Hoe lager het getal, hoe belangrijker ouders en hulpverleners het vinden (waarde van 1 tot 5). Een score van 5 staat voor onbelangrijk, een score van 3 voor belangrijk en een score van 1 voor het allerbelangrijkst.

Tabel 1: Visie van ouders en hulpverleners naar belangrijkheid op de samengevoegde onderdelen van het zorgaanbod.

	Ouders	Hulpverleners	Vershil
Audiologie/diagnostiek	2,6	2,9	
Ouderbegeleiding	2,9	2,8	
Praktische zaken	3,5	4,0	0,5
Uitleg/cursussen	3,0	3,1	
Lotgenotencontact	3,6	3,3	
Hulp/info/cursussen voor familieleden	3,2	2,9	
Informatie op papier	3,2	3,3	
Uitleg over cochleair implantaat	3,1	3,0	
Hulp bij verwerking verdriet en spanningen	3,5	2,3	1,2
Gebarentaal	2,5	2,6	

Uit Tabel 1 blijkt dat de visie van ouders en die van hulpverleners over veel geclusterde onderwerpen weinig verschillen. De meningen van ouders en hulpverleners lopen het meest uiteen op het terrein 'praktische zaken' en 'hulp

bij verwerking van verdriet'. Hulpverleners vinden hulp bij verwerking van verdriet belangrijker dan ouders. Voorts vinden ouders praktische zaken belangrijker dan hulpverleners. In de Q-sort gaat het daarbij om de volgende items: Hulp bij aanvragen van hulpmiddelen en zorg, een goede oppas en hulp bij financiële zaken. Al deze items worden belangrijker gevonden door ouders dan door hulpverleners.

Het aangepaste begeleidingsaanbod

In het project Draagzak zijn meerdere producten ontwikkeld en uitgetest door de projectgroep. Hieronder worden de zorgproducten kort besproken.

• Deskundigheidsbevordering verlieservaring ouders

Uit het onderzoek blijkt dat 'praten over problemen en verdriet' voor ouders minder belangrijk is dan voor hulpverleners. Toch zullen hulpverleners altijd te maken hebben met verschillende reacties van ouders die het nieuws over gehoorverlies kort daarvoor te horen hebben gekregen.

ER IS BEHOEFTE AAN INFORMATIE OVER COMMUNICEREN MET DE BABY

Het is vaak moeilijk te geloven voor ouders dat er iets is met hun baby, ook omdat de problemen nog niet zichtbaar zijn. Gezinsbegeleiders hebben te maken met heel verschillende reacties van ouders, zoals teruggetrokken gedrag, apathisch gedrag of boosheid. Dergelijke gedragingen zijn van invloed op de begeleiding en ook op de mate waarin ouders open staan voor het ontvangen van informatie. Voor gezinsbegeleiders is het daarom van belang om

inzicht te hebben in de diverse reacties van ouders op de diagnose 'ernstig gehoorverlies' en de factoren die het verwerkingsproces beïnvloeden. In het kader van het draagzakproject is een notitie geschreven over verlieservaringen van ouders met een jonge baby met een ernstig gehoorverlies. Deze notitie kan dienen als basis voor deskundigheidsbevordering van gezinsbegeleiders. Hij bestaat uit een theoretisch deel en een praktisch deel met oefeningen voor gezinsbegeleiders in de vorm van diverse casussen.

• Oudermodule Gebaar met je baby

Ouders van baby's blijken volgens het wensenonderzoek gebarentaal erg belangrijk te vinden. Ze willen meteen wat doen en een gebarencursus is dan belangrijk. De bestaande gebarenmodulen waren met name gericht op ouders van peuters en niet geschikt voor ouders met een kleine baby. Er is behoefte aan informatie over communiceren met de baby. Gebaren zijn daarbij belangrijk. Het gaat vooral over gebaren die in de verzorging en het contact met de baby gebruikt worden. In het kader van het Draagzakproject is de cursus oudermodule 0 (als voorloper van bestaande oudermodule 1) uitgewerkt, zodat tegemoet kon worden gekomen aan de behoefte van deze ouders. Het Nederlands Gebarencentrum heeft materiaal verzameld dat in verschillende gezinsbegeleidingsdiensten circuleerde en op basis daarvan het product 'Gebaar met je baby' ontwikkeld. Dit product sluit aan bij de andere modules die door het NGc worden uitgegeven. De uitgave 'Gebaar met je baby' is in juni 2006 op de markt gebracht.

• Babygroep

De Babygroep is een bijeenkomstenreeks voor ouders en hun baby's met een ernstige gehoorbeperking. In drie informele bijeenkomsten kunnen ouders met elkaar in contact komen en ervaringen uitwisselen. Bij een deel van de bijeenkomsten worden de baby's ook meegenomen en kan de interactie tussen ouders en baby's worden besproken en zichtbaar worden gemaakt. De vragen en gespreksonderwerpen van ouders vormen het uitgangspunt in deze bijeenkomsten die plaatsvinden in een huiskamerachtige omgeving. In het kader van het Draagzakproject zijn deze bijeenkomsten voor ouders gestart en is er een uitgebreide handleiding gemaakt voor (gezins-)begeleiders van deze groep. Deze handleiding is gevuld met gespreksonderwerpen, spelletjes voor ouder en baby en tips voor begeleiders. In 2005 en 2006 is de Babygroep een aantal maal georganiseerd voor ouderparen binnen het Centrum voor Gezinsbegeleiding van Viaaal.

• Thema-avonden voor ouders van een kind met een ernstig gehoorverlies

Voorheen werd de cursus 'Ouder van mijn dove kind' gegeven. Deze thema-avonden waren bedoeld voor ouders

PROJECT 'DRAAGZAK'

van peuters of oudere kinderen die nog niet zo lang in begeleiding waren bij een gezinsbegeleidingsdienst en waarbij de diagnose 'ernstige auditieve beperking' dus nog maar recent bij hun kind was vastgesteld. Door de invoering van de neonatale gehoorscreening veranderde de instroom van ouders in deze cursussen. Vaak betreft het nu ouders van kinderen jonger dan een jaar. De ernst van het gehoorverlies is nog niet altijd helemaal duidelijk en de belangstelling voor een cochleaire implantatie neemt toe. De nadruk van de thema-avonden komt steeds meer te liggen op het met elkaar in gesprek zijn over ervaringen en over onderwerpen die samenhangen met de recente diagnose 'ernstig auditief beperkt'. Omdat de behoeften van de ouders en daarmee ook de aard van de avonden veranderden, is een nieuwe handleiding voor gespreksleiders geschreven; deze is een aantal malen door de SGA (NSDSK) gebruikt.

NAAST VROEGE INTERVENTIE DRAAGT OOK DE BETROKKENHEID VAN HET GEZIN BIJ TOT EEN GOEDE ONTWIKKELING VAN HET KIND

• Folders en informatie

Er zijn veel folders en informatiepakketten die worden uitgedeeld door gezinsbegeleiders aan ouders. Om overeenstemming te zoeken tussen het gezinsbegeleidingscentrum van Viataal en van de NSDSK is een inventarisatie gemaakt van alle folders die uitgedeeld kunnen worden. Er is een lijst gevormd van de folders en andere materialen die door beide centra worden uitgedeeld aan ouders in de eerste anderhalf jaar na de diagnose.

Om de informatiestroom te structureren voor ouders is er een informatiemap ontwikkeld die ouders krijgen aan het begin van het begeleidingstraject. In het kader van het Draagzakproject is de werkwijze en invulling zoals deze wordt toegepast binnen Viataal beschreven.

• Tips voor kinderdagverblijven

Omdat steeds meer ouders werken, verblijven kinderen in toenemende mate enkele dagen per week in een kinderdagverblijf. Er is daarom een praktische leidraad geschreven met tips voor de leidsters van kinderdagverblijven die te maken krijgen met hele jonge kinderen met een ernstig gehoorverlies. Gezinsbegeleiders en gebarentaaldocenten gebruiken deze notitie als materiaal bij begeleidingsgesprekken.

De genoemde zorgproducten zullen begin 2007 beschikbaar worden gesteld aan alle gezinsbegeleidingsdiensten in Nederland.

Tot slot

Dat een goede begeleiding en interventie in de eerste maanden van het kind belangrijk is, blijkt uit het onderzoek van Yoshinaga-Itano (1998). Interventie gestart vóór de leeftijd van 6 maanden is beter voor de taalontwikkeling van het kind dan interventie die later gestart wordt. Uit onderzoek van Pat Moeller (2000) blijkt dat, naast de vroege interventie, ook de betrokkenheid van het gezin in hoge mate bijdraagt tot een goede ontwikkeling van het kind.

Van belang vinden wij het dan ook te streven naar een nieuw aanbod dat zó goed past bij ouders van baby's met een ernstig gehoorprobleem, dat het bijdraagt aan een grote betrokkenheid bij de zorg rond hun kind.

Naschrift

Dit project is onder andere tot stand gekomen door financiële steun van de Nederlandse Stichting voor het Gehandicapte Kind.

Het project wordt begeleid door het Platform Vroegbegeleiding van Auditief en Communicatief beperkten (onder verantwoordelijkheid van de landelijke Beleidscommissie Gezinsbegeleiding).

Literatuur

Brown, S.R. (1996). Q methodology and qualitative research. *Qualitative Health research*, 6, 561-567.

Brown, S.R. (2000). The history and principles of Q methodology in psychology and the social sciences.

<http://facstaff.uww.edu/cottlec/QArchive/Bps.htm>

Moeller, M.P. (2000). Early intervention and language development in children who are deaf and hard of hearing. *Pediatrics* 106, 1-9.

Stephenson, W. (1936). The inverted factor technique. *British Journal of Psychology*, 26, 344-361.

Yoshinaga-Itano, C. *Benefits of Early intervention for infants with hearing loss*.

Otolaryngologic Clinics of North America. Philadelphia, PA: W.B. Saunders Company 1998: 1089-1102.

Gebaar met je baby

'Gebaar met je baby' is een nieuwe cursus voor gezinnen met een dove of ernstig slechthorende baby. Horende ouders van een kind met een ernstige gehoorbeperking die met de neonatale gehoorscreening is ontdekt, hebben behoefte aan een gebarencursus, zo blijkt uit het vorige artikel in dit nummer. Ook dove ouders zijn geïnteresseerd in de cursus omdat zij meer willen weten over communiceren met hun horende, slechthorende of dove baby. Centraal in de cursus staat: plezier in communicatie met je baby.

JACOBIE GEUZE

Brabbelen: praten.

Brabbelen: gebaren.

Gebaren met je baby, hoe doe je dat?

Het Nederlands Gebarencentrum ontwikkelde afgelopen jaar in samenspraak met de Beleidscommissie Gezinsbegeleiding de cursus 'Gebaar met je baby'. Deze commissie vertegenwoordigt de zeven gezinsbegeleidingsdiensten in Nederland, gespecialiseerd in zorg aan gezinnen met een doof of ernstig slechthorend kind. Het Gebarencentrum ontwikkelde al eerder modules voor

ouders in de vorm van gebarencursussen die door medewerkers van de gezinsbegeleidingsdiensten worden gegeven aan ouders die bij hen in begeleiding zijn.

Na een evaluatie van de oudermodules werd duidelijk dat er behoefte was aan een cursus die daar aan voorafgaat, afgestemd op gezinnen met baby's. In dezelfde periode onderzochten de gezinsbegeleidingsdiensten hun totale aanbod. Ook zij constateerden dat het aanbod niet langer

voldeed aan de behoefte van gezinnen met jonge kinderen. Immers, door de introductie van de vroege gehoorscreening worden baby's momenteel soms al binnen een maand na geboorte als (ernstig) slechthorend of doof gediagnosticeerd. Voorheen was dat vaak pas na de leeftijd van ongeveer één jaar. Ook het wensenonderzoek binnen het Draagzakproject, van de NSDSK en Viataal, rapporteert de veranderende behoefte aan begeleiding van ouders na de invoering van de neonatale gehoorscreening.

Daarom was er behoefte aan een cursus die het communiceren met behulp van gebaren introduceert bij ouders met een baby. De nieuwe cursus richt zich op de voor- en vroegtalige periode, van 0 tot 2 jaar. Binnen een aantal gezinsbegeleidingsdiensten was al materiaal ontwikkeld. Zij stelden dit beschikbaar ten behoeve van deze cursus.

Een cursus voor gezinnen met een dove of ernstig slechthorende baby

De cursus 'Gebaar met je baby' is ontwikkeld voor gezinnen met een dove of ernstig slechthorende baby. Meestal betreft het horende ouders. Voor deze ouders is communiceren met gebaren vaak een nieuw terrein, waarmee zij nog nooit in aanraking zijn geweest. Echter, ook een slechthorende of dove ouder kan zich aanmelden voor begeleiding door een gezinsbegeleidingsdienst. In dat geval kan een baby horend, slechthorend of doof zijn. De diensten zijn immers gespecialiseerd in auditieve problematiek (van één of meerdere gezinsleden) en advisering en begeleiding hiervan. De cursus wordt in de meeste gevallen door een docent of gezinsbegeleider van een gezinsbegeleidingsdienst aangeboden.

In de cursus staat het onderlinge contact tussen ouders en kind voorop. Plezier en het wederzijds begrip dat daaruit voortvloeit staan centraal. Dit is van belang omdat ouders verschillend reageren op de constatering van de handicap van hun kind. De ene ouder grijpt alles aan om te leren en informatie te verwerven, de andere ouder verlamt als het ware, uit onmacht. In ieder geval vormt de diagnose een

IN DE CURSUS STAAT HET ONDERLINGE CONTACT TUSSEN OUDERS EN KIND VOOROP

start van een ingewikkeld proces waarin veel op ouders afkomt. Het is onwenselijk dat ouders stoppen met het tonen van hun affectie en met de interactie met hun kind. Het is zaak om ouders te motiveren al hun spontane vaar-

digheden te blijven toepassen. Daarom is een belangrijk doel van de cursus de ouders aan te zetten hun intuïtieve opvoedingsvaardigheden en communicatieve vaardigheden vast te houden.

DE CURSUS LEGT EEN BASIS VOOR EEN NIEUWE TAAL: DE NEDERLANDSE GEBARENTAAL

In de cursus worden ouders duidelijk geïnformeerd over de stappen die nodig zijn om te komen tot taalontwikkeling. Hierin worden ouders gemotiveerd om de inhoud van wat ze willen overbrengen centraal te stellen. Daarvoor is het nodig dat ouders goed leren kijken naar hun kind, de voorttalige en vroegtalige uitingen leren interpreteren en daarop aansluiten. Belangrijk is dat zij zich niet laten remmen doordat ze een bepaalde vorm (een gebaar) toevallig niet kennen want dit wil niet zeggen dat ze de inhoud niet duidelijk zouden kunnen maken. Ouders moeten ervaren dat ze al heel veel kunnen.

De cursus legt een basis voor het leren van een nieuwe taal: de Nederlandse Gebarentaal. De oudermodules die volgen, zijn voor ouders van een wat ouder kindje, van boven een jaar oud. De inhoud van deze modules is meer gericht op het leren van gebaren en de structuur van de gebarentaal en niet zozeer op contactname en taalontwikkeling.

In de meeste gevallen wordt de cursus thuis aangeboden. De thuissituatie is de meest geschikte locatie voor de cursus omdat ouders zich daar doorgaans beter op hun gemak voelen en de docent eenvoudig kan aansluiten op wat zich ter plekke voordoet. Bovendien hebben ouders in deze fase nog te maken met praktische aspecten zoals het slaapritme van de baby, hun eigen slaaptekort, het regelen van oppas en dergelijke.

De docent

De cursus behandelt veel ontwikkelingsaspecten en het is daarom wenselijk dat de docent over enige pedagogische en taalkundige kennis beschikt. Daarnaast is beheersing van de Nederlandse Gebarentaal en het (gesproken) Nederlands een voorwaarde.

Immiddels is deze cursus meermalen gegeven door de verschillende begeleidingsdiensten. In de praktijk blijken de gezinsbegeleidingsdiensten, afhankelijk van hun personele bezetting, verschillende keuzes te maken bij het selecteren van hun docent. Zo kiezen enkele diensten voor inzet van een orthopedagoog of logopedist, soms in samenwerking met de gebarendocent. In de cursus wordt een basis gelegd waarop de medewerkers van de gezinsbegeleidingsdiensten kunnen teruggrijpen tijdens het begeleidingstraject.

Lies gebaart brood.

Zo kunnen zij ouders bijvoorbeeld verwijzen naar een bepaald voorbeeldfilmje waarin het gebaren op het lichaam van het kind zichtbaar is. De cursus bestaat uit een dvd/videoband en werkboek voor de cursisten en een dvd en docentenhandleiding voor de docenten.

Docenten of gezinsbegeleiders die de cursus aanbieden aan de ouders kunnen bij het Nederlands Gebarent centrum een instructie volgen.

Opzet van de cursus

De cursus zelf is opgebouwd uit vijf lessen van twee uur, die de docent naar eigen inzicht indeelt of verlengt. Omdat het om ouders van pasgeboren baby's gaat, is ervoor gekozen de belasting met oefeningen en huiswerk minimaal te

houden. Ouders kunnen de cursusinformatie via een dvd tot zich nemen en voorbeeldfilmjes bekijken. Weinig druk en verplichtingen dus en veel observeren en proberen. De cursus is tweetalig van opzet en daardoor ook geschikt voor

dove ouders, die, naar recent is gebleken, veel belangstelling hebben voor de inhoud. Door de aanwezigheid van een tolk op de dvd die alle gesproken gedeeltes vertaalt, kunnen de horende ouders al kennismaken met de Nederlandse Gebarentaal. Ook kunnen de eventuele dove of slechthorende ouders nu de gehele inhoud volgen.

Inhoud van de cursus

De cursus bestaat uit vijf lessen, elke les bevat informatie, oefeningen, gebarenlexicon, een liedje/rijmpje en praktische tips. Bij informatie gaat het om algemene onder-

werpen als verzorgerstaal (ook wel babytaal of 'motherese' genoemd) en het belang van veel input als voorwaarde voor taalontwikkeling. Het imiteren en brabbelen van baby's en peuters en de vaak (nog) korte aandachtsspanne van deze groep komen eveneens aan de orde. Maar ook wordt ingegaan op talige aspecten die in de taalontwikkeling van slechthorende en dove kinderen juist anders verlopen dan bij horende kinderen, zoals kijkgedrag en -ritme.

Slechthorende of dove kinderen kunnen immers niet tegelijk luisteren en kijken naar een speeltje waarover de verzorger iets wil vertellen. Zij moeten beurtelings kijken naar degene die

iets vertelt en naar het voorwerp waarnaar wordt gewezen.

Op de dvd met filmfragmenten staat een voorbeeld van het kijkritme dat kenmerkend is voor de taalontwikkeling van slechthorende of dove kinderen. In een box, waarboven een mobiele met diertjes ronddraait, ligt een baby. Moeder staat over de box gebogen en wijst beurtelings naar de diertjes en benoemt ze met het betreffende gebaar. De moeder moet wachten tot het kindje weer terugkijkt naar haar voordat ze het bijbehorende gebaar maakt.

Hoewel in de cursus nog weinig grammatica aan bod komt, leren ouders al wel dat zij met mimiek en lichaamshouding, en door middel van wijzen al veel duidelijk kunnen maken.

De oefeningen in de cursus sluiten aan op de informatieve hoofdstukken. Ouders leren ongeveer 150 gebaren. Dit zijn gebaren die in het talig begeleiden van handelingen aan bod komen, zoals bij het in bad doen van de baby. Vaak benoemen ouders hierbij dat hun baby lief is, het water warm, dat de baby een schone luier en zijn slaapzak aan krijgt en daarna gaat slapen.

Om het speels omgaan met taal en het plezier in contact te versterken zijn in de cursus liedjes en rijmpjes opgenomen. De herhaling en het ritme in deze liedjes, zijn aspecten die in de informatieve hoofdstukken ook worden uitgelegd. Veel ouders hebben bij de start van de cursus nog weinig zicht op praktische omstandigheden die van belang zijn in het contact met een slechthorend of doof kind, daarom vormen praktische tips een belangrijk onderdeel van de cursus. Met name lichtinval en het gebaren met één hand vrij zijn onderwerpen die voor veel horende ouders nieuw zijn. Ook komt bij de tips aan de orde dat ouders best gebaren mogen verzinnen op een moment dat ze even niet

PRAKTISCHE TIPS VORMEN EEN BELANGRIJK ONDERDEEL VAN DE CURSUS

GEBAAAR MET JE BABY

weten welk gebaar ze zouden moeten gebruiken in een bepaalde situatie.

Kijken naar voorbeelden

Een groep dove ouders heeft video-opnames van interactie in hun gezin beschikbaar gesteld aan het Nederlands Gebarencentrum. Gedurende de gehele cursus worden opnames van verzorgerstaal binnen deze gezinnen getoond. De filmfragmenten laten de meest natuurlijke manier om met gebaren te communiceren zien en vormen daarom een belangrijk voorbeeld voor horende ouders die moeten leren omgaan met hun slechthorende of dove kind. In de verzorgerstaal van dove ouders zijn aanpassingen in de Nederlandse Gebarentaal te zien die sterk overeenstemmen met de verzorgerstaal van horende en sprekende ouders. Evenals in gesproken taal passen de ouders in deze filmpjes het ritme van hun uitingen aan: ze maken korte zinnestjes en herhalen die steeds opnieuw. Ook tonen ze affectie door de kinderen aan te raken en dichtbij te zijn. De herkenning van deze manier van communiceren motiveert horende ouders om hun expressie, lichaamstaal en gebaren die zij normaal in contact met een baby gebruiken, vast te houden en te versterken.

Het versterken van expressieve vaardigheden wordt geoefend met een reeks foto's van gezichtsuitdrukkingen. Bij deze foto's staan steeds drie keuzemogelijkheden. De ouder krijgt even de tijd om zelf de juiste beschrijving van de getoonde emotie te kiezen en ziet na een aantal seconden het juiste antwoord oplichten. Daarna wordt de ouder gevraagd dezelfde gezichtsuitdrukkingen voor de spiegel nog eens te oefenen.

Het communiceren met een slechthorend of doof kind vraagt een visuele en manuele benadering van het kind, in plaats van een auditieve en orale. Juist deze communicatieve vaardigheden moeten horende ouders leren toepassen. Omdat het van belang is dat ouders leren hoe ze contact maken en houden met hun ernstig slechthorende en dove kind, zijn ook aandachtstrategieën een onderdeel van de cursus. Voorbeelden hiervan zijn: gebaren maken met de

Gebaar voor baby.

Gebaar voor rammelaar.

handjes van het kind, gebaren maken op het lichaam van het kind en gebaren uitvergroten. Het maken van gebaren op het lichaam van het kind zorgt ervoor dat het kind bij het gesprek betrokken blijft.

Een filmfragment: een dove moeder en haar zoontje zitten op de bank. Moeder leest voor in gebarentaal. Zij maakt hierin het gebaar voor 'zebra' op de borst van het kindje. Een paar minuten later is te zien dat het kindje het gebaar imiteert en nog vrij ongecontroleerd het gebaar op zijn eigen lichaam maakt.

Een visuele en manuele benadering vraagt een ander ritme van communiceren. De ouders oefenen dit met hun docent en/of partner. Ook leren zij bij hun baby te oefenen met korte zinnestjes als 'jij bent lief' (in gebaren: 'jij, lief, jij'), waarin wijzen een belangrijke rol speelt. Als de baby zich in het wipstoeltje bevindt, moet de ouder naar een andere plek wijzen voor 'jij' dan wanneer het kind op schoot zit. Ook bij 'daar is papa' ('daar/hij, papa, hij') is het wijzen afhankelijk van waar papa zich op dat moment bevindt. Zo wordt door middel van voorbeelden en het zelf toepassen van het geleerde gewerkt aan het leren communiceren met gebaren. Plezier in dit dagelijkse contact blijft een belangrijk uitgangspunt.

Gebaren met je baby in boekvorm

Tijdens de totstandkoming van dit artikel heeft het Nederlands Gebarencentrum een boek op de markt gebracht over babygebaren: 'Gebaren met je baby.' In het boek is achtergrondinformatie uit de cursus opgenomen, uiteraard geïllustreerd met veel gebarentekeningen. Het boek is bedoeld voor iedereen die met baby's wil gebaren omdat blijkt dat ook horende ouders met horende baby's veel belangstelling hebben voor gebaren. Het Nederlands Gebarencentrum wil informatie hierover graag voor iedereen toegankelijk maken. (www.gebarencentrum.nl).

Over de auteur

Jacobien Geuze is taalkundige/spraak- en taalpatholoog en als projectmedewerker werkzaam bij het Nederlands Gebarencentrum. Kijk voor meer informatie over het cursusaanbod op www.gebarencentrum.nl

SchoolTV series in gebarentaal op DVD

Stichting ECAP heeft in samenwerking met Teleac/NOT een aantal SchoolTV series op DVD voorzien van de Nederlandse Gebarentaal. Nu verkrijgbaar op DVD: de gebarentaalversies van 3 educatieve SchoolTVseries. De volgende series zijn voorzien van een gebarentolk in beeld:

- Huisje Boompje Beestje – een programmaserie voor groep 3 en 4 met onderwerpen over mensen, planten, dieren, verschijnselen uit de niet-levende natuur, techniek en milieu.
- Nieuws uit de natuur – een milieueducatief programma voor groep 5 en 6, waarbij de nadruk ligt op natuur, milieu en gezondheid.
- Zo maak je dat ... in huis! – in deze serie krijgen kinderen een indruk van de ontwikkeling en de geschiedenis van huisvesting. En wordt aandacht besteedt aan het productieproces van betreffende thema's; baksteen, glas, verf en behang.

Voor groep 5 en 6.

De DVD's zijn uitsluitend verkrijgbaar via de website:

www.effathaguyot.nl/shop.

Kosten 15,00 euro, excl. verzendkosten.
Hele serie 135,00 euro.

Leerlingen CVO Compas maken dvd met poëzie in gebaren

Op donderdag 21 december presenteerden leerlingen van de vmbo-school CVO Compas (Viataal) een dvd met poëzie in gebarentaal. Een schitterend eindproduct van een project dat in oktober van start ging. 'Poëzie in Gebaren' telt zestien gedichten, enkele in tweetallen uitgevoerd, de overige individueel. Het begrip poëzie was nagenoeg onbekend bij de onderbouwleerlingen van CVO Compas. De verandering kwam met de bijdrage van de dove docente dovencultuur en gebarentaal Selena Waas. Zij boorde groot enthousiasme voor poëzie aan.

In feite deden de leerlingen in het project alles zélf. De gedichten schreven ze, oefenden ze in gebaren. Een groepje zocht contact met de opnamestudio van Viataal. Een ander stel ontwierp de hoezen voor de dvd. Anderen regelden de uiteindelijk fantastische presentatie-avond. De benodigde belichting voor die avond werd

bij de lessen Natuurkunde 'berekend'. Tijdens de lessen Economie ontwikkelde een klas een verkoopplan. Opdracht was namelijk ook dat het project zichzelf zou moeten kunnen bedruipen. Bij het vak CKV verschenen de gedichten in prachtige schilderijen op het doek.

En de poëzie zélf? Die bleek niet alleen zeer gevarieerd aan thema's, het resultaat riep van alle kanten bewondering op. De een droomde van een leven met louter liefde. Een ander toonde in elegante bewegingen de vlinders die verliefdheid zo symboliseren. De kracht van de wind in de herfst is een ander gekozen thema. Voetbal leent zich eveneens uitstekend voor een krachtig gedicht, bewezen twee leerlingen (jongens). Deze en meer thema's komen, op zeer expressieve wijze uitgedrukt, voor op de dvd.

De dvd is te koop en voor € 7,50 te bestellen via r.klijn@viataal.nl.

Verhalen in gebarentaal

Op de website www.kinderboekenstad.nl staan tien verhalen gemaakt en verteld in de Nederlandse Gebarentaal. Een stem volgt de gebarenverteller op de voet, zodat het verhaal ook gewoon in het Nederlands te volgen is. De verhalen waren onderdeel van de televisieserie De Gebarenwinkel dat de VPRO in 1989 - 1990 in het kinderprogramma op de zondagochtend uitzond. Ze zijn te bekijken met Realplayer.

VHZAGENDA

10 MAART 2007 FODOK DAG 2007

Plaats: Bertha Mullerschool, Utrecht
Informatie: www.fodok.nl

29 MAART 2007 STUDIEDAG

'SAMENWERKING IN BEWEGING'
Over samenwerking met ouders voor begeleiders in de autismehulpverlening.
Plaats: Amersfoort
Informatie: www.kcan.nl

21-28 APRIL 2007 WEEK VAN HET OOR

Informatie: www.hoorstichting.nl

26-27 APRIL 2007 SIMEA CONGRES

Thema: Lang leve leren!
Plaats: Congrescentrum de Werelt, Lunteren
Informatie: www.simea.nl

10 T/M 14 MEI 2007 DEAF IN THE PICTURE 2007

De tweede editie van dit vierjaarlijkse internationale festival met films van en over doven
Plaats: de Amsterdamse bioscoop Het Ketelhuis
Informatie: www.deafinthepicture.nl

16 JULI T/M 22 JULI 2007 WFD CONGRESS 'HUMAN RIGHTS THROUGH SIGN LANGUAGE'

Het 15e Wereld Congres van de Wereldfederatie van Doven
Organisatie: WFD/CNSE
Plaats: Madrid, Spanje
Informatie: www.wfdcongress.org

11-14 SEPTEMBER 2007 JOINING FORCES

7th European Congress on Mental Health and Deafness,
Plaats: Haarlem
Informatie: www.esmhdcongress2007.com

Digitale examens binnen cluster 2

Sinds twee jaar wordt in het reguliere voortgezet onderwijs geëxperimenteerd met het afnemen van digitale examens. Voor leerlingen binnen cluster twee kunnen deze examens een probleem vormen. Het examen, dat geschiedt per computer, kan voorzien zijn van geluidsfragmenten, muzikale ondersteuning, luistertoetsen of andere vormen waarbij geluid een rol speelt. Dit kan dus voor met name de dove en SH-leerlingen een probleem vormen. Ook voor ESM-leerlingen of autisten kunnen er problemen ontstaan. Sinds vorig jaar is er in opdracht van Siméa een werkgroep actief die dit probleem aanpakt. In de werkgroep zitten vertegenwoordigers van de grote doveninstituten, de Ambulante Dienstverlening en enkele kleinere zelfstandige scholen.

De werkgroep is in overleg gegaan met de CEVO (de opdrachtgever voor het maken van de examens) en CITO (de producent van de examens). Dat heeft geresulteerd in een aangepast vorm van examinering van leerlingen met een auditieve handicap.

Alle informatie hierover kunt krijgen bij de werkgroep in de persoon van Erik Schraven, Viaitaal/ CVO COMPAS.

Communicatie als fundament van de orthopedagogiek

Een nieuw boek over communicatie. Onder redactie van *Carol van Nijnatten, Maryam Mildeberg en Roel de Groot* verscheen bij Uitgeverij Agiel de bundel "Communicatie". Uitgangspunt is hier de gedachte dat communiceren de kernactiviteit vormt van de orthopedagogische hulpverlening en dat hulpverleners binnen de jeugdzorg, de zorg voor gehandicapten en het onderwijs zich bewust moeten zijn van communicatieprocessen.

Het boek vormt de afsluiting van het centrale thema "Communicatie als fundament van de orthopedagogiek", dat het afgelopen jaar centraal heeft gestaan binnen de Vereniging O & A (Ortho-Agogische activiteiten). Op de jaarlijkse studiedag van de vereniging, op 29 november 2006, is er met tal van lezingen aandacht besteed aan dit thema. Een aantal van die lezingen zijn nu in uitgebreide vorm terug te vinden in dit boek. Bovendien heeft de redactie een aantal auteurs uitgenodigd, die vanuit hun eigen expertise binnen hun werkveld een verdere theoretische dan wel praktische uitwerking van het thema communicatie hebben geschreven. Het boek is opgebouwd uit drie delen. Deel I is een theoretisch deel met richtinggevende bijdragen en deel II is een praktisch deel, dat handvatten wil aanreiken voor de handelingspraktijk. In deel III rond van Nijnatten het boek af met een slotbeschouwing.

C. van Nijnatten, etc.: *Communicatie; fundament van de orthopedagogiek*.
Uitgeverij Agiel; ISBN 978-90-77834-28-2

WILLEM GEURTS

Weeralarm

Een práchtachtend vandaag. Het KNMI waarschuwt voor windstoten tot wel 120 kilometer. Het begrip aardedonker moet aan zulke omstandigheden haar betekenis hebben ontleend. Een dagje ADV. Huisgenoten zijn al op pad om te voldoen aan hun dagelijkse verplichtingen. Mij resten wat binnenwerkjes. Deze column onder meer. Het elektronisch seintje van de eindredacteur is zeer nabij. Regen klettert met woeste kracht op het dak. Een goed moment om terug te kijken, bedenk ik.

Anno Domini 2006 schoof voorbij. Luid knallend of schoorvoetend namen we er afscheid van. Indrukken bleven achter. Noodden tot terugblikken op hoogte- en dieptepunten. Zeker, er waren individuele roerselen die het jaar -goed dan- gedenkwaardig maakten. Voor mij ging 2006 óók samen met het erkennen van een onderhand chronische en dramatische landskwaal. De media en haar invloed op ons. Aan u kan ik het wel kwijt: Ik ben zó bang dat we deel uitmaken van een almaar debieler samenleving. Was het een kwestie van aangeborenheid, ik had er vrede mee. Nu niet.

Willens en wetens slingert de beeldbuis, ondersteund door schitterende *Crystal Clear III* - kleuren voorheen onvoorstelbaar geachte platvloersheid in het gezicht. Ik rep van fragmenten uit - je moet toch een beetje meekunnen - *Rating the Stars*, de *X-Factor*, De Gouden Kooi, Jensen. Met een dikwijls imponerend trieste verbale inbreng. Schuttingwoorden, vloeken, obsceniteiten als voertaal.

Ik denk aan degenen die de dunne scheidslijn tussen humor en beledigen minder makkelijk onderscheiden. Het jonge volk ook dat aldus het jargon gretig ziet uitbreiden.

Gedachtensprong. Beetsterzwaag. Den Haag. Daar metselden wijze mensen aan een nieuwe regering. Een select gezelschap dat in 2006 al evenzeer haar afhankelijkheid betuigde aan het gezag der media. Stel nou, bedenk ik verschrikt, terwijl een zware wolk vette droppels loost, dat zij (politici) al het voorgaande tot norm verheffen. Als blijk van erkentelijkheid. Dán wacht ons nog een heerlijk stormachtig 2007.

Met, naar ik hoop, ook wat wind in de rug.

VHZ TIJDSCHRIFTEN

HARRY KNOORS, LID VAN DE REDACTIE

American Annals of the Deaf, vol. 151, nr. 4, 2006.

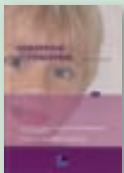
Susan Easterbrooks (Georgia State University, Atlanta) en Brenda Stephenson (University of Tennessee) zijn de auteurs van twee artikelen waarin wordt ingegaan op methodieken voor geletterdheid en voor rekenen en natuurkunde in het onderwijs aan dove kinderen. Het artikel "An Examination of Twenty Literacy, Science, and Mathematics Practices Used to Educate Students Who Are Deaf or Hard of Hearing" beschrijft een proces van identificatie van goede methodische praktijken. De auteurs hebben literatuuronderzoek gedaan, gezocht op websites van professionele organisaties en van onderwijsdiensten in de Verenigde Staten. Zo zijn ze gekomen tot een 20-tal veel genoemde praktijken, 10 voor geletterdheid en 10 voor rekenen en natuurkunde. Vervolgens zijn honderden artikelen bekeken op evidentie voor de geïdentificeerde praktijken. Voor sommige praktijken is er voldoende onderbouwing vanuit wetenschappelijk onderzoek, andere praktijken kennen nauwelijks onderbouwing. In het artikel worden de 20 praktijken beschreven, wordt aangegeven wat de onderbouwing ervan is en worden de methodieken gerangschikt in termen van goede en minder goed onderbouwde praktijken. "Master Teachers' Responses to Twenty Literacy and Science/Mathematics Practices in Deaf Education" is de titel van het tweede artikel. Hieraan is ook bijgedragen door Donna Mertens, verbonden aan Gallaudet University. 37 ervaren, zeer deskundige en innovatieve leerkrachten in het onderwijs aan dove kinderen en jongeren beoordeelden de 20 beschreven methodieken op mate van effect en op waarschijnlijkheid dat zij zelf een bepaalde methode

zouden gebruiken. Tussen de leerkrachten bestond op beide punten een grote mate van overeenstemming. De geconsulteerde leerkrachten hadden zorgen over de implementatie van veel van de betere praktijken, mede gezien de beperkte tijd die hiervoor beschikbaar is en het feit dat veel klassen leerlingen kennen met grote onderscheiden in niveaus. Het artikel bevat ook aanbevelingen voor opleidingsprogramma's voor leerkrachten van dove kinderen.

Deafness & Education International, vol. 8, nr. 4, 2006.

Onderzoekers waaronder Sue Archbold, Mark Lutman en Susan Gregory tekenen voor het artikel "Deciding to Have a Cochlear Implant and Subsequent After-care: Parental Perspectives, waarin een onderzoek met behulp van een vragenlijst onder ouders van 101 geïmplanteerde kinderen wordt gerapporteerd. Onderwerp is het perspectief van ouders op het proces van implantatie. De ouders hebben de vragenlijst ingevuld 3 jaar nadat hun kind geïmplanteerd werd. Ouders waren opmerkelijk eensgezind als het ging belang van kwaliteit bij afregeling van het implantaat, controles en informatieverschaffing. Opmerkelijke verschillen zijn er als het gaat om de stress die gepaard gaat met het nemen van het besluit voor implantatie. Ook de communicatiebehoefte van ouders kan nogal verschillen van het traditionele beeld vanuit implantateteams. Voor ouders is het belangrijkste doel van cochleaire implantatie weliswaar het bereiken van een grotere vaardigheid voor hun kind in gesproken taal, maar er wordt ook veel waarde gehecht aan het gebruik van gebarentaal.

COOSJE CONSTANDE-VAN DIJK, LID VAN DE REDACTIE

In **Logopedie en Foniatrie**, oktober 2006, geven *Leenrijse e.a.* een overzicht van behandelresultaten in het werkveld en de praktijk van de logopedist. Van de cliënten in de extra-murale logopedie is 60% jonger dan 12 jaar, tweederde daarvan zijn jongens. Taalinterventie aan het gemiddelde kind met taalachterstand geeft in 35% vooruitgang; vooral bij expressieve fonologische en vocabulaire stoornissen. De effectiviteit van logopedie bij expressieve syntax problemen is nog niet duidelijk. Interventie lijkt minder succesvol bij kinderen met receptieve taalstoornissen dan bij kinderen met andere taalproblemen. Logopedie bij jonge kinderen met spraak en/of taalproblemen lijkt effectiever als ouders bij de behandeling worden betrokken. Logopedische behandeling in een groep en met behulp van spelletjes voor kinderen met taalachterstand is succesvoller dan individuele instructie. Effectieve interventies al dan niet met een computer, bij doofheid en slechthorendheid zijn gericht op uitspraak, spraakverstaanbaarheid, luistervaardigheden, schrijfvaardigheden of liplezen. Het hele rapport, uit 2004, is te vinden op www.nivel.nl. In **Tijdschrift voor Orthopedagogiek** van november 2006 beschrijven *Greven en Klopogge* de komende 'zorgplicht' waardoor zorgleerlingen meer rechten op passend onderwijs en de onderwijssector meer plichten om passend onderwijs te verstrekken krijgen: speciaal onderwijs wordt een functie van elke school. De kennis uit Speciaal Basisonderwijs en Speciaal Onderwijs zoals de centrale rol van leerkrachten, een educatief en

pedagogisch proces waarin ouders en school partners zijn, samenwerking binnen en buiten school, moet behouden en benut worden. Aandacht voor diversiteit, acceptatie, cohesie en tolerantie en actieve maatschappelijke participatie als schoolresultaten is noodzakelijk. De 'brede' scholen kunnen ten voorbeeld staan.

In het artikel van *Liégois* een ethisch begeleidingsmodel om vrijheidsbeperking van en dwang bij mensen met een verstandelijke handicap te toetsen aan welomschreven criteria. Vrijheidsbeperkende maatregelen zijn onderdeel van algemene en groepshandelingsplannen en worden besproken op een moment dat er geen onmiddellijke aanleiding tot vrijheidsbeperking is. De dialoog met de persoon met een verstandelijke handicap, familie en begeleiders is de beste garantie voor een verantwoord omgaan met vrijheidsbeperking.

In De wereld van het jonge kind, december 2006, behandelen

Galenkamp en de Vries de vraag of leerkrachten boos mogen worden op een kind in de klas. Het functioneel gebruik van gevoelens vraagt om het kunnen luisteren naar het gevoel, identificeren van de bijbehorende behoefte en in overeenstemming met deze behoefte te handelen zodat deze bevredigd wordt. Als gevoelens worden weggelaten of verdraaid, omdat er een taboe op rust (*of een taalkort het leren herkennen van gevoelens bemoeilijkt, CC*) leidt dit vaak tot disfunctionele uitingen van boosheid. Boosheid - om de eigen grenzen te beschermen - helpt kinderen juist een positief zelfbeeld te ontwikkelen.

Van het bestuur

We zijn het 'uur u' voorbij! Per 1 januari jongsliden is in de Audiologische centra een nieuw systeem van producten en productprijzen gestart. De jaarkaart als tarief eenheid bestaat niet meer. (nog wel als begrotingseenheid) Patiënten die na 1 januari voor het eerst in een Audiologisch centrum worden onderzocht krijgen facturen voor uitgevoerde Audiologische Producten (AP's).

Hoe voorbereid ook, leidt ook dit traject tot aanloopproblemen. Deels voorzien, deels onvoorzien. Het komende kwartaal wordt met name voor de begrotingsgefinancierde centra spannend: "geneert het nieuwe systeem evenveel inkomsten als het oude?" Aan het eind van het jaar zou deze vraag bevestigend beantwoord moeten worden. Probleem van het nieuwe systeem is echter dat er nog een belangrijke verandering is aangebracht in vergelijking met 2006: de Jaarkaarten werden vroeg in het diagnostische traject in rekening gebracht. De patiënt hoefde nog niet uitbehandeld te zijn. De AP's worden aan het eind van een behandelingstraject in rekening gebracht. Kortom, van financiering vóór naar financiering achteraf. Iedere leek begrijpt dat dit zorgt voor liquiditeitsvraagstukken. Een aantal, maar zeker niet alle zorgverzekeraars anticiperen hierop door bevoorschotting. Anderen zoeken de oplossing in de vergoeding van 'leenrente'. Daarvoor is dan uiteraard wel eerst een lening van de bank nodig en is niet altijd vanzelfsprekend. Een lastige periode voor een aantal centra. We hebben hier centraal bij veldpartijen aandacht voor gevraagd.

Ook Prismant is per 1 januari echt begonnen met de visitatie van alle Audiologische centra op het FENAC kwaliteit toetsing kader. Het eerste centrum is inmiddels bezocht. We komen hier ongetwijfeld op terug. Voor het eerst worden alle AC's op dezelfde wijze binnen de FENAC getoetst. Het vergt veel voorbereiding en inspanning van medewerkers. Naar verwachting met positief, constructief resultaat voor de gehele branche. Kwaliteit wordt inzichtelijk gemaakt! Zo maar twee grote stappen al aan het begin van het jaar. En daar blijft het niet bij. We noemen zo maar een aantal onderwerpen: het congres Arbeid en Gehoor op maandag 23 april; de veranderingen rondom opleidingen in de zorg, relevant voor de audioloog in opleiding; een groot project rondom ouderen en slechthorendheid waarin de FENAC participeert; nieuwe ideeën vanuit een vrijwel volledig vernieuwde voorlichtingscommissie. Kortom in goed 'Nederlands': "never a dull moment" bij de FENAC. Ook dit jaar niet! We hebben er zin in.

Van de voorzitter

Het krachtenveld waarbinnen Siméa sinds de fusie van VeBOSS en VEDON in 2001 opereert is ingrijpend gewijzigd. In 2004 besloten de vier (grote) zorginstituten binnen onze sector de krachten te bundelen en richtten het SIAC op, opererend binnen de kaders van de VGN (Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland). Siméa zelf stond in het onderwijs aan de wieg van de WEC-Raad, die ook in 2004 werd opgericht met als belangrijkste doel het behartigen van de clusteroverstijgende belangen van vier groepen waarin het speciaal onderwijs in Nederland is opgedeeld.

De WEC-Raad zelf kwam terecht in een krachtenveld waarbij de traditionele besturenorganisaties terrein moesten prijsgeven aan b.v. de VO-Raad en over niet al te lange tijd aan de PO-Raad. De belangen van het speciaal onderwijs en de dienstverlening vanuit dat onderwijs aan de regulier systemen komt beter uit de verf door samenwerking en krachtenbundeling. De besturen verdeeld over de verschillende besturenorganisaties onderkennen deze noodzaak. Siméa loopt voorop als het gaat om de structuur van de belangenbehartiging zo eenvoudig, maar wel inzichtelijk te organiseren. De huidige verenigingsstructuur voldoet in dat opzicht niet meer aan die eisen. Breed draagvlak bij de besturen is er om de strategische belangen in een aparte stichting onder te brengen. Daarmee kan ook de verhouding WEC-Raad en het cluster 2 veld beter geregeld worden. De oprichting van de nieuwe stichting is in een eindfase. Het bestuur van Siméa spreekt de wens uit dat alle veertien schoolbesturen in Nederland medeoprichter zullen zijn op basis van het initiatief van de vereniging Siméa. De belangen van onze kleine sector vragen saamhorigheid, ondanks de vaak grote regionale verschillen. Siméa wil ook in de toekomst gaan voor goed kwalitatief onderwijs en begeleiding voor de leerlingen met een auditieve en/of communicatieve beperking. Uiteraard in samenwerking met de branchepartners SIAC en FENAC en waar mogelijk in nauwe samenwerking met VIVIS.

Theo van Munnen
voorzitter

VHZ COLOFON

Van Horen Zeggen is een uitgave van Siméa, belangenbehartiger namens personen en instellingen voor communicatief beperkten, slechthorenden en doven en de FENAC, Federatie Nederlandse Audiologische Centra.

• **Hoofdredactie** Marjan Bruins
• **Eindredactie** Frans Mollee
• **Redactie** Cora Blad, Coosje Constandse-van Dijk, John van Daal, Willem Geurts, Dirk Hoeben, Nini Hoiting, Harry Knoors, Peter van Veen

• **Redactie-adres en Administratie Van Horen Zeggen**
Bureau AudCom, Postbus 222, 3500 AE Utrecht,
Tel. 030 276 99 02 Fax 030 271 28 92
E-mail vanhorenzeggen@audcom.nl
(wijzigingen uitsluitend schriftelijk doorgeven)

• **Fotografie** Harry Op den Kamp
• **Vormgeving/Drukwerk** UnitedGraphics
Zoetermeer

• **Siméa**
- Dhr. Th.W.J. van Munnen, voorzitter
- mw H.T. Damhof, mw A.J.M. Smolders,
mw T.J.A.G. Raedts-Thomassen, dhr R.A. Boerman,
mw G.M. Schermer.
giro 3554500 t.n.v. penningmeester Siméa te Utrecht

• **FENAC Federatie Nederlandse Audiologische Centra**
- Dhr. G. de Cock, voorzitter
- Dhr. A. Van Esterik, penningmeester
- Mw. J. Schapink, secretaris
- Dhr. H.E.Th. Knoors, bestuurslid

• **Ambtelijk secretariaat en ledenadministratie Siméa en FENAC**

Bureau AudCom, Postbus 222, 3500 AE Utrecht
Tel. 030 276 99 02 Fax 030 271 28 92
Teksttel. 030 273 04 59

Bezoekadres: Chr. Kramlaan 8-10, Utrecht

• **Kopij aanleveren** 12 april - 14 juni - 30 augustus, 4 oktober.

Kopij kan worden ingediend conform de auteursrichtlijnen. Deze zijn opvraagbaar bij de redactie. Op de eerstvolgende redactievergadering zal worden besloten of en wanneer de kopij zal worden gepubliceerd.

• **Verschijningsfrequentie** 6 x per jaar

• **Abonnementsprijs** € 25,50 per jaar

Losse nummers € 8,-

(exclusief verzendkosten voor abonnees in het buitenland) Indien u vóór 1 november van het lopende jaar uw abonnement niet hebt opgezegd, wordt dit automatisch met een jaar verlengd.

Wilt u een artikel voor Van Horen Zeggen insturen?

Vraag dan de uitgebreide auteursrichtlijnen aan via vanhorenzeggen@audcom.nl of kijk op www.simea.nl.

VHZ ADRESSENLIJST

Vriendelijk verzoek: Geef wijzigingen van adressen, telefoon- en faxnummers en e-mailadressen van scholen en instituten direct door aan de eindredactie

ORGANISATIES AANGESLOTEN BIJ DE FENAC

PLAATS	NAAM	ADRES	POSTCODE	TELEFOON	FAX	E-MAIL
ALKMAAR	Audiologisch Centrum Holland Noord	Rubenslaan 2-6	1816 MB	072-5141050	072-5141060	achn@nsdsk.nl
AMERSFOORT	Audiologisch Centrum Amersfoort, Prof. J.J. Groenstichting*	Zangvogelweg 150	3815 DP	033-4726854	033-4755133	secretariaat@acamersfoort.nl
AMSTERDAM	AMC KNO Audiologisch Centrum	Meibergdreef 9, P.B. 22660 1100 DD A'dam	1105 AZ	020-5664013	020-5669068	
AMSTERDAM	Audiologisch Centrum Academisch Ziekenhuis VU	De Boelelaan 1117, P.B. 7057 1007 MB A'dam	1081 HV	020-4440969	020-4440983	audiologie@vumc.nl; saca@effathaguyot.nl
AMSTERDAM	Audiologisch Centrum Amsterdam	Derkinderenstraat 1, P.B. 69188 1060 CG A'dam	1062 BE	020-6171814	020-6691003	info@ac-amsterdam.nl
DEN HAAG	Haags Audiologisch Centrum	Lange Lombardstraat 35, P.B. 848 2501 CV Den Haag	2512 PV	070-3848300	070-3805634	hace@effatha.nl
EINDHOVEN	Samenwerkende Audiologische Centra Eindhoven	Castelliaalaan 8, P.B. 1322 5602 BH Eindhoven	5629 CH	040-2911888	040-2911889	info@ac-eindhoven.nl
EINDHOVEN	Sint Marie	Castelliaalaan 8, P.B. 1477 5602 BH Eindhoven	5629 CH	040-2413515	040-2412285	info@sintmarie.nl
GRONINGEN	Academisch Ziekenhuis Groningen KNO	Hanzeplein 1, P.B. 30001 9700 RB Groningen	9713 GZ	050-3612700	050-3611792	
HENGLO	Stichting Audiologisch Centrum Twente	Geerdinksweg 139-35, P.B. 446 7750 AK Hengelo	7555 DL	074-2917301	074-2503822	info@actwente.nl
HOENSBROEK	Hoensbroeck Audiologisch Centrum	Zandbergsweg 111, P.B. 88 6430 AB Hoensbroek	6432 CC	045-5282900	045-5282900	ac-hoensbroeck@srf.nl
LEEUWARDEN	Stichting Audiologisch Centrum Friesland	Verlengde Schrans 35	8932 NU	058-2801586	058-2801361	acinfo@acfriesland.nl
LEIDEN	Audiologisch Centrum van het Leids Univertair Medisch Centrum	Albinusdreef 2, P.B. 9600 2300 RC Leiden	2333 ZA	071-5262440	071-5248201	audc@lumc.nl
MAASTRICHT	Audiologisch Centrum Academisch Ziekenhuis Maastricht	P. Debyelaan 25, P.B. 5800 6202 AZ Maastricht	6229 HX	043-3877580	043-3875580	sec@kno.azh.nl
NIJMEGEN	Audiologisch Centrum van het St. Radboudziekenhuis Nijmegen	Ph. Van Leijdenlaan 15, P.B. 9101 6500 HB Nijmegen	6525 EX	024-3617208	024-3617715	
ROTTERDAM	Audiologisch Centrum Erasmus Universitair Centrum Rotterdam	Dr. Molewaterplein 40	3015 GD	010-4633290	010-4634240	vandervelden@audi.azr.nl
ROTTERDAM	Audiologisch Centrum Rotterdam	Ammanplein 6	3031 BA	010-4132280	010-4149483	acrotterdam@auris.nl
SINT-MICHIELSGESTEL	Diagnostisch Centrum Viataal	Theerestraat 42, P.B. 7 5270 BA Sint- Michielsgestel	5271 GD	073-5588111	073-5588440	DC@viataal.nl
UTRECHT	Universitair Medisch Centrum Utrecht KNO Audiologisch Centrum	Heidelberglaan 100, P.B. 85500 3508 GA Utrecht	3584 CX	030-2507720	030-2522627	
ZWOLLE	Stichting Audiologisch Centrum Zwolle	Oosterlaan 20	8011 GC	038-4255322	038-4255321	secretariaat@aczwolle.nl

ORGANISATIES AANGESLOTEN BIJ SIMÉA

PLAATS	NAAM	ADRES	POSTCODE	TELEFOON	FAX	E-MAIL
AMERSFOORT	Prof. Groenschool	Kortenaerstraat 10	3814 TL	033-4794488	033-4700305	prof.groenschool@auris.nl
AMSTERDAM	Alex. Roozendaalschool	Jan Tooropstraat 13	1062 BK	020-3460111	020-6172901	info@roozendaalschool.nl
AMSTERDAM	Alex G. Bellschool-VSO	Burg. Eliasstraat 76	1063 EX	020-6131133	020-6149273	info@agbell.nl
AMSTERDAM	Signis	Jan Tooropstraat 1	1062 BK	020-5110555	020-5110556	signis@effathaguyot.nl
AMSTERDAM	REC 2 Holland-Flevoland	Postbus 9853	1006 AN	020-6400982	020-4535265	rec2hf@oog.nl
AMSTERDAM	Prof. H. Burgerschool	Jan Sluiterstraat 5	1062 CJ	020-3460230	020-6176021	info@burgerschool.nl
ARNHEM	Dr. P.C.M. Bosschool	Hommelseweg 403-A	6821 LK	026-4423293	026-3702277	drboschool@sec-arnhem.nl
ARNHEM	De Stijgbeugel	Hommelseweg 403	6821 LK	026-4454497	026-4450661	destijgbeugel@sec-arnhem.nl
BREDA	De Spreekhoorn	Dirk Hartogstraat 10	4812 GE	076-5212352	076-5142325	info@spreekhoorn.nl
DRACHTEN	de Skelp	Wetterwillie 70	9207 BK	0512-514974	0512-515340	info@skelp.nl
DRIEBERGEN	Auris Dienstverlening	Hoofdstraat 78	3972 LB	0343-513320	0343-452366	dienstverlening@dribergen@auris.nl
EINDHOVEN	School de Beemden	Toledolaan 1	5629 CC	040-2424255	040-2422365	debeemden@taalbrug.nl
EINDHOVEN	Ekkersbeek-VSO	Toledolaan 5	5629 CC	040-2423355	040-2483884	ekkersbeek@taalbrug.nl
EINDHOVEN	School de Horst	Toledolaan 3	5629 CC	040-2429402	040-2483479	dehorst@taalbrug.nl
EINDHOVEN	St. Marie	Castelliaalaan 8	5629 CH	040-2647000	040-2647070	info@sintmarie.nl
ENSCHDEDE	Stichting Het Maatman	Maatmanweg 15	7522 AN	053-4803050	053-4403053	info@stg-maatman.nl, info@stg-maatman.nl
GOES	De Kring	Tiendendreef 5	4461 DS	0113-213407	0113-228717	dekring.so@auris.nl
GOES	Auris Dienstverlening Goes	Nassaulaan 8	4461 SZ	0113-323664	0113-323684	aurisdienstverleninggoes@auris.nl
GOUDA	Regionaal Expertisecentrum MZW	Bachstraat 9	2807 HT	0182-591082		info@auris.nl
'S-GRAVENHAGE	Cor Emousschool	Twickelstraat 5	2531 PW	070-3948994	070-3962000	info@cor-emous.net
GROESBEEK	Mgr. Terwindschool	Nijmeegsebaan 21 a	6561 KE	024-6841790	024-6841473	mtw@viataal.nl
GRONINGEN	Dr. J. de Graafschool-VSO	Ina Boudierplantsoen 9	9721 XB	050-5255190	050-5261265	info@degraafschool.nl
GRONINGEN	Tine Marcusschool	Jaltadaheerd 163	9737 HK	050-5470888	050-5470881	info@tinemarcus.nl
HAARLEM	Prof. van Gilseschool	Daslookweg 2	2015 KN	023-5246150	023-5246797	info@vangilseschool.nl
HAREN (Gr.)	Guyotschool voor SO	Rijkstraatweg 63	9752 AC	050-5331800	050-5331801	guyot@effathaguyot.nl
HAREN (Gr.)	REC Noord Nederland	Rijkstraatweg 63 b	9752 AC	050-5343941	050-5343378	
HAREN (Gr.)	Dienst AB KEGG	Postbus 55	9750 AB	050-5331816		dienst@effathaguyot.nl
LEIDEN	De Weerklank	Robijnstraat 100	2332 KV	071-5765149	071-5720330	administratie@deweerklank.nl
NIJMEGEN	Martinus van Beekschool	Ijsbeerstraat 31	6531 PL	024-3559584	024-3502214	martinusvanbeek@viataal.nl
NIJMEGEN	de Marwindt-VSO	Nijlpaardstraat 4	6531 RR	024-3567765	024-3540043	vsodemarwindt@viataal.nl
NIJMEGEN	Dienst Amb. Begeleiding Viataal	Ijsbeerstraat 31	6531 PL	024-3557437		dabn nijmegen@viataal.nl
RUSWIJK (ZH)	De Voorde	Bazuinlan 2a	2287 EE	070-3943042	070-3944629	school@voorde.scho.nl
ROTTERDAM	L.W. Hildernisschool	Pierre Baylestraat 2	3011 CN	010-4135651	010-4110113	hildernisschool@auris.nl
ROTTERDAM	Ammancollege	Malmôpad 60	3067 PW	010-4552318	010-4558407	ammancollege@auris.nl
ROTTERDAM	S. Jonkersschool	Guido Gezelleweg 12	3007 MA	010-4329377	010-4196627	jonkersschool@auris.nl
ROTTERDAM	Dr. F. Hogewindsschool	Kraayeveldstraat 2	3078 PE	010-4821088	010-4821885	hogewinds.nl
ROTTERDAM	Dr. M. Polanoschool	Witte Hertstraat 1	3061 CT	010-2041515	010-2041519	polanoschool@auris.nl
SINT MICHIELSGESTEL	Rafaël	Theerestraat 42	5271 GD	073-5588243	073-5588246	adm.rafael@viataal.nl
SINT MICHIELSGESTEL	CVO Compas VSO	Theerestraat 42	5271 GD	073-558 8182	073-5588181	cvocompas@viataal.nl
SINT MICHIELSGESTEL	REC ZeOn	Postbus 7	5270 BA	073-5588180	073 558 81 82	
UTRECHT	Het Rotsoord-SO	Rotsoord 36	3523 CL	030-2525000	030-2520786	info@rotsoord.nl
UTRECHT	De Taalkring	Agavedreef 92	3563 EN	030-2660875	030-2613419	detaalkring@auris.nl
UTRECHT	Alfonso Corticsschool	Boadreef 2	3563 EP	030-2621227	030-2618385	alfonsocorticsschool@auris.nl
UTRECHT	Bertha Muller school	Santa Cruzdreef 30	3563 VJ	030-2612404	030-2662024	berthamullerschool@auris.nl
VUGHT	Viataal Talent	Helvoirtseweg 189	5263 EE	073-5588552	073-5588516	talent@viataal.nl
VUGHT	Mariëlla	Laagstraat 1	5261 LB	073-5588651	073-5588615	073 5588640
UTRECHT	Bureau Arbeid Utrecht	Oudenoord 115	3513 EM	030-2398001	030-2398003	info@bureauarbeid.nl
ZOETERMEER	Scholengemeenschap Effatha	Zalkebos 330	2716 KS	079-3294500	079-3294600	info@effathaguyot.nl
ZWOLLE	Enkschool	Jan Buschstraat 6	8022 DZ	038-4554400	038-4218088	enk@enkschool.nl

Siméa congres 2007

26 & 27 april

Lang leve leren!

Locatie: Congreshotel 'De Werelt' te Lunteren

=In april is het weer tijd voor het jaarlijkse Siméacongres. Het programma is inmiddels rond. Naast de traditionele minilezingen bieden wij u dit jaar voor het eerst de mogelijkheid tot het bezoeken van posterpresentaties. Neuropsychologe Margriet Sitskoorn, auteur van 'Het maakbare brein', verzorgt op donderdag de openingslezing. Zij is hoofd van de Cognitive Neuroscience Unit van het UMC Utrecht. U kent haar wellicht van het wetenschaps- en actualiteitenprogramma Nieuwslicht.

Het thema "Lang leve leren!" wordt op het congres vanuit verschillende invalshoeken belicht. Hoe leren we eigenlijk? Hoe leren kinderen met communicatieproblemen en wat kunnen wij van hen leren? Hoe houden we kennis vast in onze organisaties? Is leren een kwestie van levenslang?

Wij zijn enthousiast over het programma en hopen dat u dat ook zult zijn!

Op www.simea.nl kunt u terecht voor het programma en inschrijfformulieren.

Deadline voor aanmelding: vrijdag 23 maart

Deelnemers worden op volgorde van binnenkomst ingedeeld in de lezingen van hun keuze. Gezien de grote belangstelling de afgelopen jaren is de inschrijving gemaximeerd. U ontvangt geen bericht bij inschrijving, tenzij het maximum bereikt is.

De Congrescommissie:

Nienke Daum, Veronne Hendriks, Annet de Klerk, Esther Kolen, Gerti Rijpma, Arie Terpstra & Carla Vernooij

Contactadres: Bureau AudCom • Postbus 222, 3500 AE Utrecht • Tel.: 030 - 276 99 02 • Fax: 030 - 271 28 92 • Email: info@simea.nl

'elkaar verstaan!'

De Federatie van Nederlandse Audiologische Centra

geeft brochures uit. De brochures behandelen alle aspecten van zorg binnen het audiologisch centrum.

Voor een volledig overzicht kunt u de FENAC site

bezoeken: www.fenac.nl

Publicatie

Prijs

Een slechthorend kind in het reguliere onderwijs 2005, 13 ^e druk, 24 pagina's	€ 2,00
Het audiologisch centrum 2002, 4 ^e druk, 24 pagina's	€ 2,00
Horen met één oor 2005, 9 ^e druk, 20 pagina's	€ 2,00
Kinderen met een hoortoestel 2004, 5 ^e druk, 28 pagina's	€ 2,00
Kinderen met luisterproblemen 2005, 4 ^e druk, 32 pagina's	€ 2,00
Kinderen met spraak- en taalproblemen 2005, 3 ^e druk, 36 pagina's	€ 2,00
Kinderen met een tijdelijk verminderd gehoor 2005, 4 ^e druk, 28 pagina's	€ 2,00
Leidraad voor hoortoestelgebruikers 2005, 16 ^e druk, 36 pagina's	€ 2,00
Muis in je oor 2003, 1 ^e druk, 66 pagina's	€ 2,00
Ouderen en slechthorendheid 2005, 5 ^e druk, 28 pagina's	€ 2,00
Slechthorende peuters 2006, 4 ^e druk, 28 pagina's	€ 2,00
Technische hulpmiddelen voor slechthorenden 2005, 4 ^e druk, 32 pagina's	€ 2,00
Kan uw kind niet goed horen. Arabisch/Nederlands 2001, 1 ^e druk, 40 pagina's	€ 3,60
Kan uw kind niet goed horen. Engels/Nederlands 2001, 1 ^e druk, 40 pagina's	€ 3,60
Kan uw kind niet goed horen. Turks/Nederlands 2001, 1 ^e druk, 40 pagina's	€ 3,60
Kan uw kind niet goed praten. Arabisch/Nederlands 2001, 1 ^e druk, 44 pagina's	€ 3,60
Kan uw kind niet goed praten. Engels/Nederlands 2001, 1 ^e druk, 44 pagina's	€ 3,60
Kan uw kind niet goed praten. Turks/Nederlands 2001, 1 ^e druk, 44 pagina's	€ 3,60
Tinnitus (oorsuizen) 2006, 1 ^e druk, 25 pagina's	€ 2,00
Uw baby hoort niet goed, wat nu? 2005, 2 ^e druk, 25 pagina's	€ 2,00
CD - Kan uw kind niet goed horen. Arab./Marok./Ned. 2002	€ 6,80
CD - Kan uw kind niet goed horen. Berber/Nederlands 2002	€ 6,80
CD - Kan uw kind niet goed praten. Arab./Marok./Ned. 2002	€ 6,80
CD - Kan uw kind niet goed praten. Berber/Nederlands 2002	€ 6,80
Auditieve aspecten van Arbo-zorg 1997 , 1997, 90 pagina's	€ 4,50

Bestelwijze: de genoemde prijzen (wijzigingen voorbehouden) zijn exclusief portokosten. U kunt de publicaties bestellen bij het bureau van de FENAC te Utrecht. Na uw bestelling ontvangt u een rekening.

Adres voor bestelling:

Postbus 222,
3500 AE Utrecht,
fax 030 - 271 28 92,
email: info@fenac.nl.

U kunt de brochures ook bestellen via de internetsite van de FENAC: www.fenac.nl Op de site van de FENAC staan de meest actuele prijzen en uitgaven, samen met een korte omschrijving van de inhoud van de brochures.